

Днес в броя

На стр. 3

Национално издателство
„Аз-буки“ отличи най-добрите
научни статии в конкурс за
обучението по природни науки

На стр. 5

Красимир Вълчев, министър
на образованието и науката:
„Безспорно е, че социалните
мрежи имат едновременно и
пристрастяващ, и зловреден
ефект върху цялостното развитие
на децата, затова са необходими
комплекс от мерки. Те трябва да
включват и разумни ограничения“

На стр. 18

Георги Стойчев, изп. директор
на Институт „Отворено общество“,
при представянето на новото
издание на Рейтинговата
система на висшите училища:
„Увеличението на чуждестранните
студенти в страната показва,
че българското висше образование
е конкурентоспособно“

®

АЗ·БУКИ

Четете ни на www.azbuki.bg

НАЦИОНАЛЕН СЕДМИЧНИК ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Вестникът е правопреемник
на първото официално издание
на Министерството на просвещението –
„Училищен преглед“ – 1896 г.

Брой 47 (1742) 27 ноември – 3 декември 2025 г. Година XXXIII. Под името „Аз-буки“ вестникът излиза от 10 април 1991 г. Цена 1,90 лв. / 0,97€

Четвърто-
класници от
ОУ „Васил
Левски“ в Раз-
град влязоха
в обувките на
журналисти
по време на
своеобразна
вестникарска
работилница,
проведена
от екип
на Национално
издателство
за образование
и наука
„Аз-буки“

Снимка „Аз-буки“

Погробиности
на стр. 4

Подготовката за кризи влиза в училищата

Програма „Образование“ с нов приоритет –
„Гражданска готовност в образователната система“

Създаването на нов специален приоритет
на Програма „Образование“ 2021 – 2027 г.
– „Гражданска готовност в образователната
система“, бе одобрено от Комитета за наблю-
дение на Програмата.

Новият приоритет е насочен към пови-
шаване на знанията и уменията на ученици
и учители за защита и реакция при кризи,
съобщават от Изпълнителна агенция „Про-
грама за образование“. Той предвижда
практически обучения и занимания, които
да укрепят гражданския капацитет и готов-
ността на образователните институции при
извънредни ситуации.

Заместник-министърът на образованието
и науката Петър Николов посочи, че модер-
низацията на българската образователна
система остава сред водещите приоритети
на МОН.

„Развиват се дейностите по ключовите
операции „Силен старт“ и „Успех за теб“,
които подкрепят приобщаващото образова-
ние и мотивацията на учениците. Продъл-
жава и модернизацията на професионалното

образование и обучение, така че то да отго-
варя на потребностите на бизнеса и новите
икономически сектори“, отбелязва той.

Зам.-министър Николов благодари на
Управляващия орган за усилията, на чле-
новете на Комитета – за активността, и на
Европейската комисия – за постоянната
подкрепа и професионалното партньорство,
и добави, че Министерството ще продължи
активната си политика за укрепване на връз-
ката между образованието и пазара на труда,
като подчерта значението на реформите в
професионалното образование за превръща-
нето му в първи избор за все повече ученици.

„Като държава, ние разглеждаме Програ-
ма „Образование“ не просто като финансов
инструмент, а като ключов лост за осигу-
ряване на равни възможности за всяко дете
– независимо от региона и ресурсите на
неговото училище“, допълни зам.-министър
Николов.

По Програма „Образование“ вече са обя-
вени 24 процедури с общ размер на средст-
вата 1 896 164 135,62 лв., или 100,47 % от

общия бюджет. Към момента са договорени
904 984 901,97 лева, или близо 50% от об-
щата стойност на Програмата, а изплатените
средства са в размер на над 305 млн. лв.

„На фона на динамичния пейзаж на гло-
балните предизвикателства пред сигурност-
та все повече става необходимо да се пови-
шат информираността и придобиването на
знания и умения при кризи. Инвестициите
в обучението на педагогическия персонал и
във внедряването на практическите умения
за гражданска готовност ще гарантират
устойчивостта на системата и ще подготвят
учениците за предизвикателствата на бъд-
ещето“, подчерта изпълнителният директор
на ИА „Програма за образование“ Иван
Попов.

По думите му конструктивният диалог и
активното партньорство между институци-
те и бенефициерите са ключови за постигане
на основната цел на Програмата – модерно,
достъпно и приобщаващо образование за
всеки ученик.

На стр. 2

Наг 17 млн. лв. за нови градини, школа и площадки

Министерският съвет одобри
17 341 386 лева за общините за дей-
ности по програмите за изграждане и
надграждане на детски ясли, градини
и училища, за програмата за ремонт и
изграждане на нови спортни площад-
ки и физкултурни салони, както и за
инвестиционни проекти на общините
Пловдив, Петрич и Марица.

По Програмата за изграждане и
надграждане на детски ясли, дет-
ски градини и училища за периода
2020 – 2025 г. до момента са изпълне-
ни проекти за 45 детски градини, по
които са разкрити 2862 нови места.
В 30 училища са създадени или над-
градени условия за преминаване на
едносменен режим на обучение.

За периода 2024 – 2027 г. по същата
програма до момента са изплатени
26 296 362 лв. Два от започналите 92
проекта вече са приключили. АЗ·БУКИ

Осигуряват се средства за полярни изследвания

Министерският съвет одобри ак-
туализация на Националната науч-
на програма „От полюс до полюс
2022 – 2025“, с която се гарантира
финансиране на научни проекти на
Антарктида и провеждане на 34-тата
и 35-ата българска антарктическа
експедиция. Осигурените средства
за започналата експедиция за тази
година са 4,5 млн. лв. За дейностите
през 2026 г. индикативната финансова
заявка е 5,5 млн. лв.

През май 2025 г. Програмата беше
удължена до 2027 г. Планираните
дейности по нея включват провеж-
дане на конкурсни процедури за
съвременни научни изследвания в
полярните региони на Антарктика и
Арктика, привличане на млади учени
и повишаване на научноизследовател-
ския потенциал в България, както и
логистична поддръжка и поддържане
на Българската антарктическа база.
Паралелно с това ще се извършват
и целенасочени интердисциплинарни
наблюдения върху процесите и
компонентите на полярната околна
среда. АЗ·БУКИ

В МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ

Правителството одобри 2 120 242 лева за компенсации на семействата, чиито деца не са приети в държавни или общински детски градини поради липса на свободни места. Средствата се предоставят за 1755 деца от пет общини – Столична община, Пловдив, Варна, Родопи и Аксаково.

С решението се изплащат финансовите компенсации за периода от 1 юли до 14 септември и ще бъдат преведени по бюджетите на общините. По тази мярка се компенсират семейства на деца от 3-годишна възраст до постъпването им в I клас, които не са приети в държавна или общинска детска градина или училище поради липса на места.

Подготовката за кризи влиза в училищата

От стр. 1

Представителят на Европейската комисия Ана-Мария Добре изрази удовлетворение от отчетения напредък по Програмата и подчерта значението на ускоряване изпълнението на мерките, свързани с модернизацията и повишаването на качеството на образованието. Според нея това е важно не само за осигуряване на ефективно усвояване на средствата, но и за постигане на реално въздействие върху образователната система в България.

„Постиженията по Програма „Образование“ са резултат от усилията на Управляващия орган и на всички заинтересовани страни. Срещата днес е среща на общност, с която ние, от Европейската комисия, се гордеем и в която винаги сме готови да се включим“, каза тя. Представителят на Европейската комисия подчерта, че ресурсите от Европейския социален фонд плюс (ЕСФ+) са ключов инструмент за справяне с предизвикателствата и следва да се използват в целия им потенциал. Качественото и приобщаващо образование трябва да бъде подкрепено и в следващия програмен период, защото то е в основата на обществото.

По време на заседанието членовете на Комитета бяха запознати с напредъка по Програма „Образование“ 2021 – 2027 г., както и с напредъка и резултатите на операциите със стратегическо значение – „Силен старт“, „Успех за теб“ и „Модернизирани професионални образование и обучение“, които се изпълняват от МОН. Представени бяха и резултатите от оценката за ефективността и научените уроци от изпълнението на проектите за приобщаващо и професионално образование в България, извършена от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР).

Участниците получиха информация относно напредъка и очакваните резултати по проекта „Квалификация за укрепване на капацитета на образователните лидери за ефективно разработване и управление на европейски проекти“, изпълняван от Националният център за повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти.

В рамките на заседанието представителите на Европейската комисия посетиха 68. СУ „Акад. Никола Обрешков“ в София, което представи резултатите от работата си по редица проекти, реализирани по ОП „Наука и образование за интелигентен растеж“, както и по проектите „Успех за теб“ и „Изграждане на училищна STEM среда“ по Програма „Образование“. **АЗБУКИ**

Снимка Пресцентър на МОН

Педагози усвояват практически умения

Близо 400 учители се включват в специализирани курсове в Националния център за повишаване на квалификацията в Банкя

Обучения по програми, фокусирани върху социално-емоционалната подкрепа на ученици и педагози в условия на кризи, развитието на финансовата и икономическата грамотност на учениците, както и съвременни методи за кариерно ориентиране, започват в Националния център за повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти, съобщава Пресцентърът на МОН. Очаква се близо 400 педагози от цялата страна да вземат участие в курсовете през следващия месец.

„От учителите зависи осигуряването на качествено образование, а това означава в училището, в класната стая да има усилия за мотивиращо, инклузивно, подкрепящо обучение и възпитание в ценности, иновативни практики, умения за персонализирано обучение, индивидуален подход към всяко дете и ученик“, заяви заместник-министърът на образованието и науката Наталия Михалевска, която поздрави първата група от 71 педагогически специалисти от различни градове в България, които преминават обученията.

Курсовете се водят от преподаватели от Педагогическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Югозападния университет „Неофит Рилски“, както и от експерти в различни области.

Сред основните теми на курсовете са „Модел за пове-

дение и тренинги за социално-емоционална подкрепа на ученици и педагогически специалисти в условия на кризи“, „Компетентностен подход за повишаване на финансовата и икономическата грамотност на учениците. Съвременни методи и подходи за кариерно ориентиране и консултиране“ и „Супервизия при наставничеството на младите учители. Приобщаване, професионално израстване и кариерно развитие“.

В първото обучение участват педагогически специалисти от София, Пловдив, Варна, Бургас, Габрово, Кърджали, Плевен, Русе, Търговище, Шумен, Благоевград, Велико Търново, Силистра, Сливен, Перник, Враца, Ловеч, Хасково и Ямбол. Те бяха посрещнати на официална церемония в Националния център за повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти в Банкя от директора Димитър Асенов. В откриването на обучението участва и ректорът на ЮЗУ „Неофит Рилски“ проф. Николай Марин.

Това е поредното обучение, което Националният център организира по национални програми на МОН, за подобряване качеството на образованието и професионалното развитие на педагогическите кадри в България. В различни формати и теми се дава възможност за усвояване на нови методи и подходи в съвременното училище. **АЗБУКИ**

Синдикат „Образование“ срещу свободния достъп в училищни дворове

„Време е да спрем използването на училищните дворове за общински и квартални нужди, и да превърнем училището в храм на знанието.“ Това заявяват в своя позиция от Синдикат „Образование“ при КТ „Подкрепа“. И добавят, че кметове и общини трябва да спрат да използват безвъзмездно училищните средства, и да инвестират в спортни площадки, в детски площадки и паркове, а не да застрояват всяка свободна площ.

Синдикалистите посочват, че кметовете на София, Пловдив и на някои други градове са издали забрана за заключване на училищните дворове, за да се осигури хората да ги ползват, тъй като в тези населени места има остър дефицит на спортни и открити пространства.

„Този подход обаче има две вредни последствия. Първото е влошаване на сигурността за деца и ученици, което противоречи на европейските протоколи за сигурност. Второто последствие е икономическо, защото общините пестят от средства за паркове, спортни и детски площадки, но насочват на външни хора в училищните дворове задължава директорите да осигуряват допълнителна финансова поддръжка, която често е в размер на стотици хиляди левове. А това са парите за образование на всяко дете“, отбелязват от Синдиката.

Оттам са анализирали и пропускателния режим в училищата в Европейския съюз. По думите на председателя на организацията д-р Юлиян Петров в огромна част от европейските страни (Германия, Франция, Великобритания, Полша и други) училищният двор е ограден с реална физическа бариера – метална ограда, зид, мрежа. Целта е

да се отдели пространството на учениците от улицата и да не може всеки да влиза или излиза, когато си поиска. А при детски градини и начални училища е задължително дворот да е изцяло контролиран – децата не могат да излизат сами, а външни хора не могат да влизат без разрешение.

Училищните дворове в Европа по презумпция са затворени и контролирани – дори ако изглеждат „отворени“ в някои от скандинавските държави. Тенденцията навсякъде е към огради, заключване и контрол на вратите, особено по време на учебни часове. И в почти никоя европейска държава родителите нямат право просто да „влизат, когато си поискат“ – нито в сградата, нито в двора, добавя той.

Според Юлиян Петров родителите в Европа са желани партньори на училището, но не и свободни „собственици“ на пространството. „Хора от квартала“ и неправителствени организации нямат автоматично, а строго регулирано право да влизат в училищните дворове и сгради. Те могат да влизат само по покана, по договор или след изрично разрешение, обикновено при ясно формулирана цел (събитие, проект, спорт); регистриране на участниците и почти винаги извън основното учебно време или под пряк надзор на училищен персонал.

С оглед сигурността, отговорността и вандализма, училищата в Европа са ограничили свободния достъп, като през учебно време дворот е за учениците, извън учебно време – или се заключва, или се отваря в строго определени часови диапазони. Никъде не се насърчава непознати възрастни да са в двора. **АЗБУКИ**

„Аз-буки“ награди автори на научни статии

Младите изследователи представиха оригинални разработки в конкурс за образованието по природни науки

Директорът на „Аз-буки“ Емил Спахийски и доц. Елена Бояджиева връчват две от наградите в конкурса

Снимка „Аз-буки“

Редакционната колегия на сп. „Обучение по природни науки и върхови технологии“ на Национално издателство „Аз-буки“ отличи за втора поредна година млади автори за научни статии в конкурса на тема „Природни науки и иновации в образованието“.

Лауреатите в Конкурса тази година са докторантът Веселин Митков от Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“, Мирослав Бояджиев – студент в специалност „Фармация“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, и учителите Виолета Вълчева-Славчева и Станислава Йорданова. Отличените бяха наградени на церемония в БАН.

„Идеята на Конкурса е да подкрепим и насърчим повече млади хора и учени да публикуват в нашите научни издания, които са реферирани в световните бази за наука. Радваме се, че тази година към инициативата проявиха интерес както много млади учени, така и учители от цялата страна“, каза директорът на НИОН „Аз-буки“ Емил Спахийски.

Второто издание на Конкурса е посветено на 140 години от рождението на проф. Димитър Баларев – един от първите и най-големи български химици. Той е създател на теорията за дисперсия срастъчно-конгломератен строеж на реалнокристалните системи, намерила потвърждение не само в химията, но и в други области на науката. Проф. Баларев е автор на втория български университетски учебник по неорганична химия.

Спомени за големия учен сподели неговият родственик проф. Христо Баларев, който връчи първата награда. „Преподаваше с дух и свързваше проблемите на химията с философските такива. На лекциите му ходихме час по-рано, за да седнем по-близо до катедрата“, разказа професорът. И допълни, че лекциите са се отличавали с много демонстрации и опити, което е впечатлявало студентите. „Димитър не четеше лекции, а проповядваше химия“, думите са на писателят Георги Данаилов за неговия приятел проф. Димитър Баларев, разказа още проф. Христо Баларев.

„Много се радвам, че се проведе този конкурс – каза доц. Елена Бояджиева от Софийския университет, която е главен редактор на сп. „Обучение по природни науки и върхови технологии“. – Проф. Димитър Баларев е забележителна личност и заслужава да се даде повече гласност на неговите постижения като учен.“

Участие в Конкурса взимат учители, докторанти, постдокторанти и млади учени от български висши училища и научни организации. Те представиха свои оригинални научни статии в областта на образованието по природни науки и свързаните с него области за всички образователни нива. Ръкописите са прегледани от експерти в съответната научна област. Отличените статии, както и тези, получили положителна рецензия, ще бъдат публикувани в сп. „Обучение по природни науки и върхови технологии“ на Националното издателство. **АЗ-БУКИ**

Бивши възпитаници на Езиковата гимназия в Сливен учредиха стипендии

Росица НИКОЛОВА

Стипендиантски фонд „Будители: Поколение Z“ за ученици от Профилираната гимназия с преподаване на западни езици „Захарий Стоянов“ в Сливен учреди фондация „Езиковата Сливен“. Тя е създадена от бивши ученици на емблематичното за града училище, които имат разнообразен професионален профил и експертиза в множество области. Постъпленията за стипендии са изцяло от техни дарения. Целта на инициативата е да бъдат обединени духът на будителството и енергията на поколенията, родено в дигиталната епоха, разказва Дарина Кадънкова – председател на алумни съвета на фондацията.

През тази учебна година ще бъдат предоставени първите пет стипендии от по 1000 лв. Онлайн кандидатстването е до 20 декември. След конкурс ще бъдат подкрепени ученически разработки по няколко теми, които да провокират творческо мислене, умения, гледни точки: „Езиковата“, „Захарий Стоянов“, „Знанието е навсякъде“, „Университетът“, „Вдъхновението“ и „Приятелството“.

Инициативата е посветена на 175-годишнината от рождението на Захарий Стоянов. Проектите ще бъдат дигитално представени през май 2026 г. – годината, в която Езиковата гимназия ще отпразнува 55-ия си рожден ден и ще изпрати своя 50-и випуск.

„За първи път ще бъдат връчени подобни стипендии при нас. Фондацията успя да привлече интереса на учениците към идеята за разработките“, заяви

Директорката на ГПГЗЕ Ефросина Кисъова (вдясно) и Дарина Кадънкова от фондация „Езиковата Сливен“

Снимка Даниел Стефанов

директорката Ефросина Кисъова. Амбицията на учредителите е стипендиите да се връчват всяка година и да се утвърдят като събитие, подкрепящо развитието на младите умове и дарования.

„Езиковата Сливен“ е позната на учениците с дейността си от предходните няколко години. На училището е дарена площадка с уреди за спорт на открито. По поръчка на фондацията в монетния двор на БНБ са изработени позлатени значки – почетен символ на образователната институция, който се връчва на дванайсетокласниците.

Кампания на Института за български език – БАН, и в. „Аз-буки“

Министерствата на отбраните

Ивелина СТОЯНОВА*

В едно интервю, излъчено наскоро, гостът говореше за мерките, които трябва да предприемат *министерствата на отбраните* на страните от Европейския съюз във връзка с плана за превъоръжаване на Европа.

Имаме ли обаче *министерства на отбраните*? А *министерства на туризмите, агенции по заетостите, комисии по хазартите, съвети за националните сигурности*?

Всяко от съществителните *отбрана, туризъм, заетост, хазарт и сигурност* се използва само в единствено число дори когато пояснява съществително в множествено число или се отнася за множество обекти, например *законови мерки за отбраната на различните държави; различни видове заетост*.

Не трябва да забравяме също така, че *Министерство на отбраната, Агенция по заетостта, Държавна комисия по хазарта, Консултативен съвет за национална сигурност* са собствени имена, назоваващи български институции и органи на управление. В другите държави институциите, занимаващи се с подобна дейност, може да имат различни имена, например: *Департамент на отбраната* в САЩ, *Главна дирекция по регулиране на хазарта* в Испания и т.н. Затова трябва да внимаваме, когато използваме множествено число за колективното назоваване на институции със сходна функция в различни държави. По-добре е да се използват описателни изрази, например: *държавните органи, занимаващи се с отбраната; институциите, които регулират хазарта*, и т.н.

*Д-р Ивелина Стоянова е главен асистент в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при Българската академия на науките.

Признание за преподаватели

Центърът за развитие на човешките ресурси организира петото издание на National eTwinning Award Ceremony 2025 и на церемонията по връчване на European Innovative Teaching Award (EITA) 2025 – годишните награди на Европейската комисия за иновативно преподаване, съобщават от ЦРЧР.

В събитието участваха учители, директори, образователни експерти, представители на институции и партньорски организации, обединени от обща кауза – училище, в което иновациите служат на децата и са част от всекидневната практика в класната стая.

Николай Спасов – изпълнителен директор на Центъра за развитие на човешките ресурси, подчерта, че събитието не е просто церемония, а общност, която доказва, че образованието може да бъде смело, модерно и дълбоко човешко с подкрепата на Програма „Еразъм+“.

Отличена с награда European Innovative Teaching Award 2025 в категория „Образование и грижи в ранна детска възраст“ с проект „Heal the World!“ е ДГ „Явор“ в Габрово. В категория „Училищно образование (начално и средно)“ приз получава проект „Media literacy development and prevention of fake news“ на ПМГ „Акад. Боян Петканчин“ в Хасково. Разработката „Професионално обучение – традиция и иновации“ носи отличие в категория „Професионално образование и обучение“ за ПТГ „Цар Симеон Велики“ в Търговище. В категория „Образование за възрастни“ е отличена разработката „Inspiring Teachers Against Conspiracy Theories“ на Националния учебен център в София. А в категория „Европейски езиков знак“ награда за проекта „Ние градим своите знания, умения и разбирането си за света около нас чрез STEAM“ е присъдена на ДГ „Ален мак“ в Харманли.

В рамките на National eTwinning Award Ceremony 2025 бяха отличени 20 проекта, които показват как партньорствата между училища от различни държави, работата в международни екипи и използването на дигитални инструменти превръщат класната стая в отворено пространство към света.

Приз за най-добър eTwinning проект в тематичната категория за 2025 г. „Умения за живота“ получава Цветелена Таралова от Националната финансово-стопанска гимназия с „AI Adventures“. Камелия Рачева от 120. ОУ печели второ място с „Documentary Journeys“ за групата 8 – 11 години. **АЗ-БУКИ**

Вестникарска работилница на „Аз-буки“ в Разград

Четвъртокласници от ОУ „Васил Левски“ се учат да списват новини

Своеобразна вестникарска работилница проведе екип на Националното издателство за образование и наука „Аз-буки“ в Основно училище „Васил Левски“ в Разград. Директорът на Издателството Емил Спахийски, зам.-директорът Венцислав Генков и редакторите Стела Маринова и Дилиана Кочева показаха на четвъртокласниците от класа на Миглена Козовска и Мариета Бойчева как се прави вестник.

„Благодарим за поканата да дойдем при вас и да ви разкажем с какво се занимаваме“, приветства децата директорът на „Аз-буки“ Емил Спахийски. Той сподели с тях интересни случаи от своя дългогодишен опит като журналист в различни издания.

Специални гости на открития урок бяха директорът на ОУ „Васил Левски“ в Разград Нели Стоянова и зам.-директорът по учебната дейност Нилгюн Ниязиева Реджеб.

Редакторът Стела Маринова запозна любознателните малчугани с теоретичната част на занаята. С интересна презентация по разбираем и интерактивен начин тя обясни какво е вестник, кой работи в него и как се пише новина. А разградските четвъртокласници разбраха, че вестник не може да бъде направен без сработен екип от репортери, редактори, фоторепортери, коректори, страньори и разбира се, без зоркото око на главния редактор и на дежурния по брой. Научиха още, че написаното остава, и затова е важно един журналист да бъде отговорен, прецизен и

честен при представянето на информация.

По време на работилницата децата задаваха въпроси и с любопитство разглеждаха най-новия брой на в. „Аз-буки“. Впечатление им направи, че някои от новините имат по две заглавия и разбраха, че по това могат да разберат коя е основната новина на страницата.

Оказа се, че за силата на снимките към новините не беше нужно да се обяснява, защото умните ученици веднага стигнаха до извода, че страница без снимки никой не би прочел. Точно така,

както сега предпочитат да четат книжки с картинки.

Четвъртокласниците споделиха, че рядко виждат у дома вестници и за новините научават от интернет или от възрастните. А родителите им предпочитат да гледат телевизия. Учениците си признаха, че много им харесва кръстословицата във вестника, защото в нея виждат елемент на игра със състезателен характер и възможност да научат нещо ново.

След това децата се разделиха на три отбора с по един капитан в лицето на зам.-директора на

„Аз-буки“ Венцислав Генков и редакторите Стела Маринова и Дилиана Кочева.

А директорът на „Аз-буки“ Емил Спахийски имаше отговорната задача да определи кой отбор се е справил най-добре с поставената задача – всяка група да напише по една новина, позовавайки се на най-важните въпроси в журналистиката: кой, какво, кога, къде, защо и как. След това трябваше да нарисуват и илюстрация към новината си.

Отборът „Сигма“, воден от зам.-директора на „Аз-буки“ Венцислав Генков, реши да

напише новина за последната екскурзия, на която са ходили учениците заедно със своите учители – до живописното село Свещари в Северозападна България. А създадената от тях илюстрацията бе повече от впечатляваща, имайки предвид малкото време, с което разполагаха.

Отборът на редактора Стела Маринова – „Слънце“, обсъди различни варианти за статия и накрая реши тяхната новина да бъде свързана с книгата, която децата сами са написали, илюстрирали и разпространили – „Промяната“. След това се раздели на две групи, като едната писа историята за създаването на книгата, а другата рисува илюстрацията към новината. Младите журналисти успяха да приключат първи и част от тях се включиха в направата на илюстрация. Така екипът успя да се справи с поставените задачи, преди времето да свърши.

Редакторът Дилиана Кочева оглави отбор „Звезда“, който реши да пише за миналогодишното коледно тържество в училище. А повече желаещи имаше да играят ролята на художници. Всички момчета в групата се заеха с тази отговорна задача, а двете момичета „влязоха в обувките“ на журналистите.

Накрая всеки от отборите представи пред съучениците си какво е създал. А на журито в лицето на Емил Спахийски му бе изключително трудно да определи кой се е справил най-добре, защото всички деца показаха знания, желание и много старание в работата си. Така, в крайна сметка, награда имаше за всички. **АЗ-БУКИ**

Снимка „Аз-буки“

Четвъртокласниците от Основно училище „Васил Левски“ в Разград с ентузиазъм се включиха във вестникарската работилница на „Аз-буки“

Училище без телефони и с активно начало на деня

Северина ДИМИТРОВА

На стилно тържество, изпълнено с песни, стихове и неподправено вълнение, Начално училище „Св. Климент Охридски“ – Кюстендил, отбеляза на 25 ноември патронния си празник. С това училището постави и началото на честванията по повод своята 30-годишнина. Заключителното празнично събитие – голям спектакъл, ще се проведе на 28 май 2026 г. в Общинския драматичен театър.

„Нашето училище е само на 30 години и е най-младото в област Кюстендил, но с постиженията си надминава и училища с вековни традиции“, заяви пред „Аз-буки“ директорът Евелина Димитрова.

Празникът бе белязан и с откриването на нов STEM център. На официалното откриване присъстваха председателят на Общинския съвет – Кюстендил, Димитър Велинов, заместник-метът по образованието Бойко Клечков и началникът на отдел „Образование“ към Общината Нели Петкова.

STEM центърът включва новин кабинет с конструктори и пособия по химия, модернизирания компютърен кабинет и новообособен кабинет по английски език.

„Те не са много големи, но по Наредба №10 на МОН имаме възможност да разделяме нашите големи класове на групи. Това прави работата далеч по-ефективна, а учебния процес – по-качествен и полезен за учениците“, поясни директорката Димитрова.

През настоящата учебна годи-

на в училището се обучават 290 ученици, като всички ще могат да се възползват от новата образователна среда.

„Екипът ни винаги е отстоявал принципа, че първо трябва да оградим децата, а след това да им дадем поле за изява в новите високотехнологични области. Затова в I и II клас акцентът е върху основните знания, а в III и IV клас учениците започват активно да използват новите технологии“, обясни още директорката.

Сред добрите практики, с които НУ „Св. Климент Охридски“ се гордее, е и категоричната политика за забрана на мобилните телефони.

„Вече трета година телефоните са абсолютно забранени. Срещаме пълно разбиране от страна на родителите, а за учениците това не е никакъв проблем“, споделя Димитрова.

Другата отличителна инициатива е утринната ведрина – кратка 5-минутна гимнастика всеки ден.

Снимка Авторът

На стилно тържество, изпълнено с песни, стихове и неподправено вълнение, НУ „Св. Климент Охридски“ – Кюстендил, отбеляза патронния си празник

Тя се провежда за втора година в училищния двор и включва всички ученици и учители. „Тези минути допринасят за тонуса, настроението и двигателната активност на децата. Виждаме реална полза – и за здравето, и за дисциплината“, допълва директорката.

В духа на юбилея Евелина Димитрова направи и своята лична равностетка: „Тридесет години са и малко, и много – особено за колегите, които работят тук от самото начало. За мен са по-скоро малко – аз съм в училището от 2004 г. като учител, а от 2018 г. съм директор. За три десетилетия училището е подготвило десетки успешни млади хора – архитекти, учители, лекари, инженери. Най-много са учителите – те разнасят славата на нашето училище не само в България, но и по света“, подчертава Димитрова.

„След юбилея си пожелаваме нашето училище да продължи да се развива и някой ден да се гордее със своята вековна история“, казва директорката, убедена, че инвестицията в качествено начално образование е най-сигурният път към успешното бъдеще на децата.

Снимка Олег Попов

Социалните мрежи водят до психични проблеми сред децата

По инициатива на четири парламентарни комисии бе дадено начало на обществен разговор за необходимостта от регулация на достъпа на подрастващите до тях

Зина СОКОЛОВА

След 2010 г. се наблюдава рязко увеличение на психичните проблеми сред подрастващите в Европа, като пандемията е ускорила тази негативна тенденция. Анализите показват още, че момичетата са по-засегнати. „Ако през 1994 г. 49% от 15-годишните момичета са проявявали по един психологически симптом седмично, то през 2022 г. този дял се увеличава на близо 75%“, заяви министърът на образованието и науката Красимир Вълчев на национална кръгла маса за влиянието на социалните мрежи върху детското психично здраве.

При момчетата тези стойности през 1994 г. са били 35%, а през 2022 г. увеличението достига до 50%, цитира той данни на Световната здравна организация.

Кръглата маса е съвместна инициатива на четири парламентарни комисии – по образованието и науката, по социалната и по демографската политика и по здравеопазването. В събитието се включи и министърът на електронното управление Валентин Мундров. А с обсъждането бе дадено начало на обществен разговор за необходимостта от регулация на достъпа на подрастващите до социалните мрежи.

Друго изследване между 204 държави показва, че страната ни е водеща по скорост, с която се влошава психичното здраве на децата и младежите до 24 г., посочи още просветният министър. Според проучванията решаваща роля за причините, довели до тази негативна тенденция, има новата дигитална среда.

„Според някои изследвания децата прекарват близо 2 часа дневно в социалните мрежи. Това е повече от 10% от времето, в което са будни. Останалото време трябва да ходят на училище и да вършат още много други неща“, каза Вълчев и допълни, че социалните медии заемат съществена част от живота ни.

Новата дигитална среда е водещ фактор за рязкото влошаване на психичното здраве на подрастващите след 2010 г. Прекомерната употреба на социални мрежи засилва тревожността, понижава самооценката чрез постоянни социални сравнения, увеличава риска от депресия, нарушава съня и води до изолация. Същевременно безцелното „скролване“ потиска и забавя развитието на ключови когнитивни, социално-емоционални и двигателни умения, особено в ранна възраст.

Според министър Вълчев вече е безспорно, че социалните мрежи имат едновременно и пристрастяващ, и зловреден ефект върху цялостното развитие на децата, затова са необходими комплекс от мерки.

Мич Принстийн, научен директор на Американската психологическа асоциация:

Негоспиването пречи на развитието на детския мозък

„Мозъкът постепенно се променя в периода от около 10- до 25-годишна възраст. И първо се променя областта, която създава свръхчувствителност към обратната връзка от връстниците. Юношите са силно заинтересовани от вниманието на своите връстници и от всякакъв вид положителна обратна връзка. А това се дължи на увеличаването на рецепторите за окситоцин и допамин, които водят до интерес към социалната свързаност. Така виждаме, че децата прекарват много повече време с технологиите, отколкото бихме очаквали, защото техните мозъци са предразположени да търсят подобен вид обратна връзка.

Едва около средата на 20-те години вече има пълно структурно развитие на префронталния кортекс на мозъка, който може да се смята за „спирачка“ на мозъка. Едва тогава е времето, когато юношите могат да се възпрат от преследването на всеки възможен импулс.

Изследванията показват, че тази свръхчувствителност започва по времето, в което повечето деца получават достъп до устройства. И те нямат способността да устоят на импулса към все повече взаимодействие със социалните мрежи и изкуствения интелект в продължение на поне още 10 – 15 години.

От решаващо значение за развитието в юношеска възраст е подрастващите да получават съня, от който се нуждаят. Метаанализи показват, че причина номер едно децата да заспиват по-късно, да имат по-кратка продължителност на съня или по-чести и дълги будни периоди през нощта, е използването на смарт устройства именно за социалните медии.

Това, което знаем сега, е, че поради това мозъците на децата растат по-малки, отколкото трябва да бъдат. По-конкретно, бялото вещество на детските мозъци не нараства с нормални темпове заради липсата на достатъчно сън. И това е резултат от използването на социални медии през нощта.

Изследванията показват, че почти всички тийнейджъри съобщават за неконтролирана прекомерна употреба на социални медии. Половината съобщават за симптоми на зависимост, като например симптоми на абстиненция, които пречат на всекидневните им роли и активности. А около 25% смятат, че са умерено до тежко зависими.“

Те трябва да включват разумни ограничения, създаването на нагласи у децата и родителите чрез разговори за последиците, системни и технологични ограничения на платформите.

Сред установените вреди от употребата на социалните мрежи е и целенасоченият дизайн, който стимулира механизмите за пристрастяване и прави невъзможно децата да контролират своето потребление до здравословни нива. Кратките видеоклипови имат най-силен и тревожен ефект. Дори кратко потребление е достатъчно да формира симптоми на зависимост. Децата много харесват кратките клипчета, защото

получават мигновено удоволствие – т.нар. кратки цикли на възнаграждения. А след това учителите се изправят пред изключително трудната задача да задържат вниманието им 40 минути.

„Но дори и да нямаме достатъчно анализи или да имаме противоречиви анализи, или няколко анализа да ни казват, че нямаме проблем, водещ е принципът на предпазливост. Особено когато говорим за децата. Не съм убеден, че достъпът на децата до социалните мрежи трябва да бъде забранен. Но в същото време съм убеден, че има ефективен микс, който включва разумни ограничения, създаването на

нагласи у децата, разговори с родителите, системни ограничения на операторите на социални мрежи или някакъв друг вид технологични ограничения. Ако го намерим, ще постигнем положителен резултат“, коментира просветният министър.

Той отбеляза още, че редица държави в момента обсъждат различни комбинации от мерки, като например възрастови ограничения, верификация при регистрация, национални препоръки, регулации на платформите и алгоритмите, ограничения на телефоните в училище, система за развиване на медийна грамотност, укрепване на превенцията и др.

Министърът на електронното управление Валентин Мундров отбеляза, че повереното му министерство планира въвеждане на система за проверка на възрастта за достъп до социалните мрежи – дигитален портфейл, който се очаква да бъде готов в края на следващата година.

Видеообръщения към участниците в кръглата маса направиха Джонатан Хайд – преподавател по социална психология в бизнес института „Сърн“ към Нюйоркския университет и автор на популярната книга от 2024 г. „Тревожното поколение“, както и научният директор на Американската психологическа асоциация Мич Принстийн – бивш декан на Катедрата по клинична психология на Университета в Северна Каролина.

„Когато пишех книгата „Тревожното поколение“ през 2024 г., мислех, че най-голямата вреда от екраните е върху психичното здраве – депресията, тревожността, самонараняването. Но се оказа, че по-голямата вреда е върху когнитивните последици – невъзможност децата да контролират вниманието си, да се концентрират в училище и да учат“, отбеляза Джонатан Хайд.

Той подчерта, че е важно да минимизираме телефонно базираното детство. А начало на това са 4 мерки – без смартфони преди 14-годишна възраст, без социални мрежи преди 16 години, свободни от телефони училища и повече автономност и свободно общуване в реалния живот.

„Много щати решиха да прилагат забраната на телефоните само в час. И не виждат никакви социални ползи от това, тъй като децата постоянно мислят за това, което се е случило на телефоните преди часа. Но на местата, където се възприе политиката без телефони през целия учебен ден, резултатите са впечатляващи – децата внимават в час, слушат учителите и говорят с другите деца, използвайки устните си. Те отново имат социален живот. Коридорите са пълни отново със смях. Намаляват проблемите с дисциплината. Училищните библиотеки се използват отново“, посочи Хайд.

На стр. 6

Социалните мрежи...

От стр. 5

Според Мич Принстийн са необходими инвестиции в дигитална и медийна грамотност, настояване технологичните компании да създават продукти, които са безопасни по подразбиране, достъп на обществото до техните вътрешни доклади, търсене на правна отговорност от тях при наличие на опасно, незаконно или вредно съдържание на техните платформи, забавяне на възрастта, в която детето има собствено електронно устройство.

„И може би най-лесното нещо, което всички можем да направим още тази вечер, е устройствата да се изнасят от детските спални около 21 часа в учебни дни, за да защитим съня и да могат децата да развиват своите мозъци“, посочи Мич Принстийн.

Според посланика на Дания в България Н.Пр. Флеминг Стендер цифровата ера носи огромни възможности – да учим, да изследваме и да се свързваме, но за твърде много деца онлайн светът крие реални рискове от излагане на незаконно и вредно съдържание. Именно затова в Дания разработват различни инициативи за проверка на възрастта в платформите. Темата за онлайн безопасността е сред приоритетите на настоящото Датско председателство на Европейския съюз.

„Само преди две седмици в Дания беше постигнато ново политическо споразумение за онлайн безопасността на децата. То въвежда минимална възраст от 15 години за достъп на младите датчани до социалните мрежи. Това е историческо решение и значима стъпка към цифрова среда, която наистина защитава благополучието на децата“, каза още посланикът.

Първан Симеонов от агенция „Мяра“ обяви, че сондаж сред пълнолетните граждани у нас показва, че 74,8% казват, че одобряват забрана за влизането в социалните мрежи – например TikTok, Facebook, Instagram, за лица под 15-годишна възраст, а 22,1% казват, че не одобряват. Предстои и подробно проучване по темата. Според социолога тези данни сочат наличието преди всичко на обществени инстинкти по темата, а не толкова устойчиво формирано обществено мнение, защото дебатите по въпроса сега се поставят на широко обсъждане.

Експертът по психично и здраве доц. Михаил Околийски отбелязва, че здравното образование е особено важно за запознаване на децата с рисковете и ефектите върху тях от употребата на социални медии, гейминга и хазарта. Акцент в други изказвания бе поставен и върху за необходимостта от развиване на дигиталната медийна грамотност на децата. Подчертано бе, че зависимост най-често се формира там, където грижата за децата е заменена от екрана.

Директори пък поискаха разписване на ясни правила как да се прилага забраната за телефони в училище, включена в приетите на първо четене промени в Закона за предучилищното и училищното образование.

В събитието участваха заместник-министрите на образованието и науката д-р Емилия Лазарова, Наталия Михалеvsка и Петър Николов, началникът на кабинета на министъра инж. Таня Михайлова, съветникът на министъра Жения Лазарова, началници на РУО, Илиана Жекова – председател на Комисията по демографската политика, децата и семейството, заместник-омбудсманът Мария Филипова, народни представители, ръководители на работодателските организации в училищното образование – Диян Стаматов и Асен Александров, представители на КЗЛД, СЕМ, КРС, университети, научни организации, синдикати, директори, експерти от неправителствения сектор и различни институции.

Като продължение на дискусиата МОН организира и онлайн допитване за това доколко се одобрява забраната за използване на социални мрежи от деца под 15 г. Всеки може да участва в анкетата на адрес <https://kazva.bg/monsocialmediaban>

Изкуствен интелект в помощ на директора

Ръководители на образователни институции и педагози могат да си спестят часове работа от административни задължения благодарение на платформата Adminorma

Снимка: Асюторъ

От ляво надясно: Цветан Цветански, Пейо Старибратов и Иван Драганов

Стела МАРИНОВА

Директори и учители могат да си спестят часове работа от административни задължения и да генерират уведомления, писма и официални училищни документи с помощта на асистент с изкуствен интелект. Това е възможно благодарение на платформата Adminorma, разработена като съвместна инициатива между Центъра за образователни инициативи и компанията Skill Catalyst. Повече за нея разказват Цветан Цветански от Центъра за образователни инициативи и Иван Драганов и Пейо Старибратов от Skill Catalyst.

„Директорът често, вместо да работи с хората от екипа си и да бъде лидер, е принуден да се занимава с разнообразни административни документи. Има инструменти, които позволяват по-бързото генериране на изискуемите от администрацията документи. Работим по създаването на продукт, който да съответства със законовата уредба на българското предучилищно и училищно образование с всички нормативни и поднормативни актове и наредби, и да създадем база с шаблони, които да разрешават конкретни за системата казуси“, обяснява Цветан Цветански.

Екипът е поставил 3-месечен тестов период, след който продуктът трябва да е готов за реализация. Директорите, които имат желание да станат партньори на създателите на платформата и да помогнат за нейното усъвършенстване, ще имат възможност да я ползват безплатно в замяна на обратна връзка и съвместно разработване на казуси.

„Даваме възможност на директорите да направят своите профили свободно, а ние ще им изпратим формуляри за обратна връзка, за да споделят как са се справили с конкретните казуси, по които са работили, и дали се изисква корекция. Целта ни е да фиксираме грешките и несъответствията и да допълним възможностите, които платформата предлага“, допълва Цветански. С тяхна помощ ще се допълни и нормативната база, върху която платформата стъпва.

По думите му продуктът би бил от ползва и за родителите. Дава пример, че ако искат да преместят детето си в самостоятелна форма на обучение, трябва да отидат в училище и да попълнят определен документ. Директорът, използвайки платформата, може директно да генерира документа за 30 секунди,

да го принтира или изпрати по имейла на родителите.

Предимство при работата с платформата е начинът, по който се търси информация. Вместо по конкретна ключова дума, което може да отнеме повече време или дори да не даде желан резултат, се използва семантично търсене. „Разликата между семантично търсене и търсене по ключови думи е, че при последните се търси точно съвпадение, докато семантичното търсене разбира и взема предвид контекста при откриване на съответствия“, разяснява Драганов.

В апликацията има два режима на работа – генериране на документ и на справка. Например Adminorma бързо може да даде отговор на запитване на директор дали, ако учителите в ръководеното от него училище и детска градина се включат в мобилност по „Еразъм“, това ще им се зачита като кредит в индивидуалния квалификационен план. Платформата може да разясни и какво се прави, ако всички санкции към определен ученик са в сила. В началото на всяка учебна година се изготвят и различни документи, като тези за създаване на различни вътрешни комисии. Този процес също може да бъде оптимизиран с помощта на платформата.

По същия начин директор може да попита за целия набор от документи, които трябва да изиска от учителите, за да бъдат атестирани. А след това да напише заповед, с която посочва да бъде създадена комисия от трима души, които да следят за това. С Adminorma процесът отнема пет минути. Още толкова са необходими и за стилистичното оформяне на документа.

В партньорство с училищата и техните ръководители, които споделят различни казуси, екипът вече е създал над 60 шаблона, които да подпомогнат разрешаването им. Те са в различни категории, като към всеки шаблон освен заглавие има и кратко описание, което да подпомага семантичното търсене.

„Всяко училище и всеки учител, директор и заместник-директор се изправя пред различни ситуации. Има и много, които са общи за тях, които сме се опитали да приоритизираме. Сега започваме да разрешаваме и по-конкретни казуси и по-задълбочени проблеми“, обяснява Пейо Старибратов.

Допълва, че когато постъпи запитване по даден казус, в рамките на няколко дни екипът може да надгради системата и да помогне и с неговото разрешаване. По думите му, за да се работи по разре-

шаването на конкретен проблем в конкретна система, като образователната, е ключово изкуственият интелект да бъде обучен на документи, наредби и закони, които засягат образованието.

Създателите на Adminorma искат да предоставят възможност за персонализация на информацията, за да отговорят на специфичните нужди и потребности на дадено училище. Иван Драганов споделя, че идеята им е вътрешният правилник на конкретната образователна институция да бъде качен в платформата и училищният екип да може да задава въпроси по даден казус. След това Adminorma ще цитира дали определен член е нарушен и какво следва от това. При необходимост могат да се генерират и документи.

„Искаме да помогнем на дадено училище, като създадем съвместно с тях серия от шаблони, с които всеки директор или учител могат бързо и лесно не само да правят справки с вътрешния правилник, а и да разписват необходимата комуникация“, обяснява Драганов.

Това ще даде възможност и за предоставяне на различни справки спрямо профила на образователната институция. Старибратов дава пример как директори споделят, че не успяват да намерят информация за кандидатстване по национални програми.

„Можем да предоставяме справка спрямо профила на училището или детската градина какви са необходимите стъпки и документи, които трябва да подготвят, какви са изискванията за кандидатстване по националните програми, така че да имат информацията по-бързо и да започнат да работят по подготовката им“, обяснява той.

Другата важна задача пред колектива е да надгради платформата с интеграция на служебните имейли. „Идеята е в момента, в който се получи имейл от Регионалното управление на образованието или от МОН за изискана информация в даден срок, да се получава известие и събитие в календара, а при интеграция с НЕИСПОУ да може се генерира и справка“, споделя Цветански.

На пътната карта за продукта е поставена и идеята да се добави възможност екипът да следи сайтовете на МОН и на „Държавен вестник“ за промени в законите и нормативните документи. „По този начин ще можем да получаваме сигнал, че трябва да променим нещо в нашата база, така че да даваме актуална и актуална информация на настоящи и потенциални клиенти“, казва Драганов.

Възпитаниците на гимназията създават прекрасни проекти

Проектът на сливенските гимназисти „Облагорождане коритото на река Новоселска“ е представен пред ръководния екип на Община Сливен и предоставен безвъзмездно за реализация

По стъпките на Уста Кольо Фичето

Съобразяваме специалностите с пазара на труда, казва инж. Красимир Георгиев – директор на Сливенската ПГ по строителство и геодезия

Росица НИКОЛОВА

Специалностите, които предлагаме, се променят според пазара на труда. Ориентирали сме се към няколко специалности, които са с очакван недостиг на кадри или вече са защитени поради липса на достатъчно обучени кадри. Такава специалност например е „Сухо строителство“ с II степен на професионална квалификация, посочва пред „Аз-буки“ инж. Красимир Георгиев – директор на Сливенската професионална гимназия по строителство и геодезия „Арх. Георги Козаров“.

Но все още най-атрактивна за кандидат-гимназистите остава специалността „Строителство и архитектура“. „Може би за тях тя отваря най-големи възможности или са заразени от историческия пример на Уста Кольо Фичето“, отбелязва събеседникът ни. Добавя, че специалност „Геодезия“ също отваря широка перспектива за развитие.

От няколко години гимназията предлага обучение и в специалността „Интериорен дизайн“, която набира популярност сред желаещите да продължат образованието си в строителния бранш. А очакванията на училищния екип са в следващите години тя да стане една от най-желаните в града.

В момента в Гимназия „Арх. Георги Козаров“ се обучават близо 200 ученици. Много от тях пътуват от близките села, като за тях се осигуряват ученически карти или училището възстановява средствата за пътуване. „Така че на този етап успяваме да се справим с транспортния проблем“, коментира инж. Георгиев.

Обучението се провежда в три форми – дневна, самостоятелна и дуална. „Последната дава възможност на учениците в XI и XII клас за работа в реални условия. Учениците от специалност „Външни ВиК мрежи“ вече работят два дни в седмицата в „Топлофикация“ и „ВиК“ – фирми, с които сме сключили договор“, казва директорът. И добавя, че за съжаление, не са много фирмите, готови да приемат ученици. „А това е още един проблем, с който трябва да се справим, ако залагаме на повече часове за практическо обучение“, отбелязва той.

Всъщност, вероятно поради естеството на изучаваните специалности, в гимназията се залага много на практическото обучение. Училището се включва и в двете издания на „Ученически практики“, а тази година е одобрено по модул 1 „Модернизация на материално-техническата база“ на Националната програма „Професионално образование и обучение“, в която са заложени над 1000 часа за работа в реална работна среда.

„Вече сме сключили договори с 4 фирми от строителния бранш, които ще предоставят работни места в свои обекти за реализиране на Проекта. Ползите от проекти, даващи възможност за практическо обучение в

реална работна среда, са много големи за нашите възпитаници. Те им дават възможност да приложат на практика теоретичните си знания, като се справят с реални ситуации в действащи строителни обекти“, отбелязва директорът инж. Георгиев.

А в отговор на въпрос къде се реализират възпитаниците на гимназията, заявява, че възможностите пред тях са много и не само в рамките на България. В специалностите „Строителство и архитектура“, „Геодезия“ и „Интериорен дизайн“ учениците се обучават за ръководни кадри, а чуждоезиковото обучение по специалността им дава чудесна възможност за реализация у нас и в чужбина.

„Знаете, че строителният бранш е един от най-бързо развиващите се отрасли и нуждата от добре обучени кадри е голяма. Нашите възпитаници могат да се реализират веднага след получаване на диплома за професионална квалификация като строителни техники, дизайнери и геодезисти. Разбира се, голяма част от тях продължават образованието си в университети, а някои от тях развиват и собствен бизнес“, отбелязва събеседникът ни.

За принос в подготовката на бъдещи кадри за сектора през септември 2025 г. СПГСГ „Арх. Георги Козаров“ получава статуетка на големия български строител Кольо Фичето от Камарата на строителите в България.

За подготовката на учениците се грижи екип от 24 учители, като 8 от тях са по професионална подготовка. Всички използват новите технологии, за да преподават материала по най-добрия за учениците начин. Почти всички кабинети са оборудвани с интерактивни дъски, има и STEM кабинети, обзаведени с виртуална реалност, 3D принтер, професионален дрон за геодезически измервания и картографиране. Всичко това дава възможност на учениците не само да проектират, но и да визуализират своите проекти.

„От тази учебна година вече имаме и STEM кабинети по химия, биология и физика със съответните лаборатории, където гимназистите могат да провеждат лабораторни опити и изследвания“, отбелязва още директорът.

Всяка година Строителната гимназия участва в редица национални програми и проекти и това помага за изграждането на училище с нова, модерна визия, отговарящо на нарастващите изисквания в бранша.

„Тази година сме одобрени по няколко национални програми. Например НП „Модернизация на професионалното образование и обучение“ ще ни даде възможност да оборудваме още един кабинет по професионална подготовка, да осигурим практическо обучение при различни строителни и геодезически фирми, както и да обновим работилниците с нови инструменти“, обяснява инж. Георгиев.

Продължават работа и по проекта „Заедно в изкуствата и спорта“. А с допълнителната спортна подготовка учениците печелят много спортни турнири, което допринася не само за издигане престижа на гимназията, но и за личното им самочувствие като успешни личности. За поредна година се включват и в проект „Успех за теб“, благодарение на който ученици със сериозни пропуски по хуманитарните дисциплини успяват да преодолеят натрупаните образователни дефицити.

За добрата подготовка на учениците говорят и призовите места от националното състезание „Най-добър млад строител“. Преди година десетокласникът Йордан Симеонов печели първо място, като грабва журито с великолепните си пана в категория „Мазилки, шпакловки и бояджийски работи“.

Инж. Георгиев отбелязва още, че макар основен приоритет на гимназията да е професионалната подготовка, училищният живот включва много и разнообразни дейности. Редовно се отбелязват дати като Деня на земята, Европейския ден на езиците, Световния ден на околната среда и др. Учениците се възпитават в отговорно отношение към планетата и разумно използване на нейните ресурси, толерантност и уважение към различното.

Наред с това се организират занимателни състезания по български език, участие в значими обществени събития. Едно от най-атрактивните състезания, разбира се, е Extreme building, което се провежда в рамките на инициативата „Седмица на отворени врати“. Всяка година през март гимназията отваря врати за посетители и представя на ученици и родители възможностите и перспективите за развитие пред бъдещите гимназисти.

А какви са предизвикателствата пред гимназията? По думите на инж. Георгиев, на първо място, е проблемът с отпадането на ученици. Причините според него са многобройни. На първо място поставя миграционните процеси – когато родителите напуснат държавата, често вземат и децата със себе си. В редки случаи някои се връщат след година или две и продължават обучението си, но практиката показва, че голяма част от тези деца остават извън образователната система.

„Друг проблем са ранните бракове при определени етнически групи. Проблем е и нездравата семейна среда. В последните случаи много ефективни са индивидуалните срещи с родители, посещения на адрес с представители на други институции и др. Но се опитваме най-вече да задржим интереса на такива деца към образованието, като направим училището по-привлекателно с изнесени практики, участие в програми и проекти, в групи за занимания по интереси, срещи с представители на различни професии. Всичко, което ще им помогне да направят своя осъзнат избор и да осъзнаят колко важно е за днешното време образованието“, обобщава инж. Георгиев.

Проекти с практическа стойност

През октомври 2024 г. екипът на СПГСГ „Архитект Георги Козаров“ печели II място в Първия национален конкурс „Моят град след 10 години“, проведен в Министерството на регионалното развитие и благоустройството. Проектът на сливенските гимназисти „Облагорождане коритото на река Новоселска“ е високо оценен от журито за умелото съчетаване на историческото минало и съвременните технологии в обособени зони за отпих.

Инж. Красимир Георгиев

Проектът носи и призово място в тематичния кръг „Споделено пространство за млади хора“, част от състезанието „Аз мога да строя – Delecto“.

„За цялостното изграждане на проекта учениците работиха с преподаватели на няколко университета, които с радост се съгласиха да подпомогнат мащабното начинание, което включваше цялостно геодезическо измерване и проектирането на обособени зони за отпих, свързани с античната история на Сливен. И тъй като преценихме, че реализацията на проекта ще има големи обществени ползи, решихме да го предоставим безвъзмездно на Община Сливен“, споделя инж. Георгиев.

Проектът е представен през юни тази година в Общината пред кмета Стефан Радев, зам.-кмета инж. Стоян Марков и арх. Виктор Дойчинов, като главният архитект остава силно впечатлен от работата на учениците. Задават се много въпроси, а представянето се превръща почти в работна среща за реализацията му.

„Срещата протече в изключително позитивна атмосфера, което за нашите възпитаници е много мотивиращо, защото трудът ни беше високо оценен. Всичко това ни дава основание да вярваме, че този проект ще бъде успешно реализиран и с наша помощ още едно кътче от Сливен ще се превърне в привлекателно място за жители и гости на града“, казва директорът.

Доверие не се купува – печели се

Проектът „Успех за теб“ прави училището живо, топло и човешко, споделя Бойчо Кочев – медиатор и учител по биология в ОУ „Васил Левски“ в с. Караджово

Не се отказвайте дори когато вратата е затворена. Понякога зад нея стои страх, а не нежелание. И точно вие сте ключът. Училището не е враг. То е шанс. Ние сме тук, за да го превърнем в място, където вашето дете се чувства сигурно и значимо. Тези послания отправя образователният медиатор Бойчо Кочев в ОУ „Васил Левски“ в село Караджово към своите колеги, към родителите и институциите, съобщава Пресцентърът на МОН.

Педагогът работи в школото по проект „Успех за теб“ и призовава училищната общност да продължава да подкрепя учителската професия, тъй като тя не е „добавка“ към образованието, а мостът, по който много деца стигат до своето бъдеще.

Историята на самия Бойчо Кочев е доказателство за силата на образованието и сбъдването на мечтите. Израснал е в Караджово, където завършва основното си образование и мечтае да бъде учител.

„Още тогава знаех, че искам да продължа да уча, но пътят изглеждаше труден. Много ромски деца се отказват, защото нямат подкрепа или възможности. Имах късмета някой да повярва в мен – моите учители и мотиватори в първото ми училище и Център „Амалие“, за да не се откажа, а да продължа да мечтая. Благодарение на тях получих стипендия, осигурено пътуване и безплатни учебници. Тази сигурност и подкрепа ми дадоха самочувствие, но най-важното беше, че ми дадоха вяра, че мога“, връща лентата назад преподавателят.

Продължава образованието си в ПГ по туризъм „Проф. д-р Асен Златаров“ в Пловдив. Там усвоява не само професия, но се учи и на дисциплина, постоянство, уважение. След това има труден път в университета, но с подкрепата на учителите в Караджово, с които вече работи като образователен медиатор, завършва „Биология“ в Пловдивския университет. И вече като учител, споделя, че най-голямо вдъхновение и мотиватор е неговата учителка и колега в момента – Станка Тонева.

„Като медиатор, съм мост между училището, децата и техните семейства. По-

Снимка Пресцентър на МОН

Бойчо Кочев учи децата, че въпреки трудностите могат да постигнат мечтите си, когато са упорити и развиват своите знания и умения

магам да се преодолеят бариери, недоразумения, стракове. Виждам се в очите на много от тези деца – техните притеснения, мечти и битки. И знам, че понякога добра дума, обяснение и протегната ръка могат да променят посоката им“, споделя Кочев.

Като учител, дава знание, но и нещо още по-важно – пример. „Казвам им, че и аз съм бил там, където са те. Че не е важно откъде тръгваш, а къде искаш да стигнеш. И че пътят може да е труден, но е възможен“, разказва той.

Неговата мисия е да бъде човек, който леко, но решително променя съдби. „Да бъда онзи, който мотивира, подкрепя и показва, че ромските деца могат да успяват. Защото, когато едно дете повярва в себе си, променя се не само неговият живот – променя се цялата общност“, убеден е Бойчо Кочев.

В средищното ОУ „Васил Левски“ в с. Караджово се обучават 108 деца от три населени места – Караджово, Кочево и Моминско. Училищната общност е пестра. Тук живеят заедно представители на трите най-големи етнически групи в страната – българи, турци и роми, като ромската общност включва 4 – 5 различ-

ни подгрупи. И тази разнообразна среда прави ролята на образователния медиатор още по-значима, тъй като той свързва не само училището и семействата, но и културите, ценностите и мечтите на децата.

Разбира се, работата на медиатора е трудна, защото не е лесно да се печели доверие. И понякога вратите не се отварят, разговорите са кратки. В тази връзка, Кочев коментира кога разбира, че това е неговата работа: „Беше семейство, отдавна загубило връзка с училището. Ден след ден ходех, говорех, обяснявах, слушах. Един ден майката отвори вратата, погледна ме и каза: „Добре, ще опитаме. Защото виждам, че на вас ви пука“. Постоянство и човечност – така се печели доверие“.

Второто голямо предизвикателство за него е затварянето на училището по време на ковид пандемията, когато децата, които и без това трудно поддържат връзка с образованието, изведнъж остават сами.

„Тогава нямаше значение колко е часът, колко е студено или докъде трябва да стигнем. Заедно с директорката Красимира Благоева пълнехме училищния автобус с работни листове, устройства, зарядни, дори листовки с обяснения как да влязат

в онлайн уроците“, спомня си днес той.

Имало е дни, в които обикалят с десетки папки с работни листове, защото някъде няма техника, а на места – дори ток. После пак обикалят, за да съберат написаното от децата.

„Тези обиколки не бяха просто носене на материали. Бяха сигнал към децата и родителите: „Не сте сами. Ние сме тук. Ученето ви е важно“, споделя медиаторът.

И когато след месеци на изолация училището отново се изпълва с глъч, а децата се връщат в класните стаи, Кочев усеща, че усилията не са били напразни.

„Проектът „Подкрепа за успех“, а после и „Успех за теб“ ми даде възможност да бъда по-близо до родителите. Благодарение на него имаме пространство за повече практически дейности – анкети, ролеви игри, спортни събития, работилници“, отбелязва още медиаторът.

Според него най-ценни са интерактивните родителски срещи, на които вижда как родителите започват да вярват, че училището не е срещу тях, а заедно с тях. А резултатът от неговата работа е поредовно посещение на училище, повече активност в час и повече вяра на децата в собствените им сили.

„Проектът всъщност променя атмосферата в училище. Прави го живо, топло, човешко“, отбелязва Кочев.

Не крие и колко е горд, че е успял да върне деца, които са били напълно отпаднали от училище. Трудно – с разговори, срещи, доверие, търпение. Но когато днес ги вижда в класната стая, знае, че всяка крачка си е струвала.

Все повече родители общуват открито с учителите, включват се и в инициативи, които ги сближават като общност – спортни празници, работилници, дни на таланта.

А най-голямото постижение е промяната в отношението на децата. „Когато ме видят, усмихват се, казват: „Добро утро, господин Кочев!“, идват при мен, ако нещо ги тревожи. Това доверие не се купува – печели се. Радва ме най-много моментът, в който едно дете казва: „Господине, днес дойдох, защото вие ми казахте да не се отказвам“, горд е Кочев. **АЗБ**“

Кюстендил се превърна в страна на справедливостта

Северина ДИМИТРОВА

Кюстендилската Съдебна палата се изпълни с детски талант, емоции и послания за доброта по време на награждаването на победителите от Областния ученически конкурс „В страната на Справедливостта 2025“. Рекорден брой участници – 245 деца от седем общини, превърнаха шестото издание на инициативата в най-мощното досега. 45 от тях получиха отличия в категориите „Литературно творчество“, „Изобразително изкуство“ и „Фотография – Снимай Справедливостта“, а откритата благотворителна изложба с техните творби даде начало на поредната добротворческа кауза.

Домакини на събитието бяха съдия Пенка Братанова – административен ръководител и председател на Окръжен съд – Кюстендил, и съдия Чавдар Тодоров – административен ръководител и председател на Районен съд – Кюстендил. Пред гостите съдия Братанова припомни куплет от любима българска песен по текст на Миряна Башева: „Ако до всяко добро същество, застане поне още едно, ех, ще започне такъв живот, че само си

Снимка Авторът

Лауреатите от областния ученически конкурс „В страната на Справедливостта 2025“ получават своите отличия в Съдебната палата в Кюстендил

викам „Дано“.

„Благодарим на всички 245 добри деца, които застават зад каузата на Конкурса. Горди сме с всяко едно от вас“, заяви съ-

дия Братанова. Тя подчерта, че продължава традицията да се подаряват специално изработени чаши с картини победители, и сподели вдъхновяващ цитат от награ-

дената творба на Андреа Йорданова от ЕГ „Д-р Петър Берон“ – Кюстендил: „Страната на справедливостта не е място на картата, а състояние на духа“.

Съдия Чавдар Тодоров пък изрази надежда, че някои от днешните млади творци могат в бъдеще да бъдат част от съдебната система. Той сподели и впечатленията си от есето на Ивайла Стоянова от ПМГ „Проф. Емануил Иванов“ – Кюстендил, която разсъждава върху връзката между разума и сърцето: „Справедливостта и доброта са две взаимно изключващи се понятия... Ако човек иска да вземе справедливо решение, трябва да се абстрахира от своите чувства“. „Ивайла, ти имаш качества да станеш съдия!“, каза той.

Конкурсът се организира от Окръжния съд – Кюстендил, съвместно с районните съдилища в Кюстендил и Дупница, като част от образователната програма „Съдебната власт – информиран избор и гражданско доверие. Отворени съдилища и прокуратури“ за учебната 2025/2026 г. Инициативата се осъществява със съдействието на Висшия съдебен съвет и РУО – Кюстендил.

Място, което дава гумата на младите в Перник

Международният младежки център – Перник, е създаден по Програма „Местно развитие, намаляване на бедността и подобро включване на уязвими групи“ с финансовата подкрепа на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство чрез Министерството на образованието и науката.

Центърът официално отваря врати през април 2024 г., но неговият екип активно развива дейности още от 2021 г. Той е изграден по модела на младежките центрове на Съвета на Европа, следвайки най-високите стандарти в младежката работа и участието на младите хора. Още от 2010 г. Съветът на Европа започва инициативата „Знак за качество за младежки центрове“, която отличава центрове, прилагачи устойчиви и иновативни практики в подкрепа на младите хора. Днес в Европа функционират едва 15 центъра, носители на това престижно отличие.

През 2025 г. Международният младежки център в Перник подава своята кандидатура и в момента се намира в процес на оценка за получаване на Знака за качество на Съвета на Европа.

Снимка ММЦ – Перник

Международният младежки център в Перник предоставя място и възможности за развитие на новите поколения в града

„Имаме много инициативи и разнообразни дейности и вярваме, че сме достойни да получим Знака за качество“, споделя Ася Томашек, младежки работник в Центъра.

Сградата на ММЦ – Перник, се намира

на мястото на най-старото училище в самия център на града. Архитектурното решение е модерно, светло и отворено към младите хора. Центърът предлага „всичко под един покрив“ – зали за обучения и събития, работни пространства,

хотелска част, кухненски бокс и напълно достъпна архитектурна среда.

Откритите пространства около сградата младежите могат да използват баскетболно игрище, волейболна и скейт площадка. Всички дейности, организирани от екипа, са напълно безплатни за младите хора. Центърът е домакин на национални и международни събития, обучения и конференции, които превръщат Перник в активна точка на младежката карта на Европа.

„Заниманията в Центъра се водят както от нашия екип, така и от външни лектори – темите са изключително разнообразни: от „Еразъм+“ проекти и екологични инициативи, до обучения за развитие на дигитални умения и иновативни форми на участие“, допълва Ася.

През 2024 г. ММЦ – Перник, стана първият в страната, в който пилотно се въвежда програмата UPSHIFT на УНИЦЕФ. В рамките на тази програма се подкрепят инициативи, които разработват минипроекти за решаване на социални проблеми, идентифицирани от самите тях. **АЗБУКИ**

Бургаски ученици събраха над 4,5 тона отпадъци

Възпитаниците на 11 училища в морския град показаха отговорно отношение към природата

Донка ТЪНКОШЕВА

Ученици от единайсет бургаски училища показаха пример за отговорно отношение към природата, след като в рамките на обща инициатива събраха повече от 4,5 тона пластмасови бутилки и алуминиеви кенчета. Кампанията ангажира подрастващи от начален до гимназиален курс и показа, че младите хора могат да бъдат водещи в борбата със замърсяването и свръхконсумацията на пластмаси.

Деца от II^A клас от СУ „Константин Петканов“ спечелиха приза „Най-рециклиращ клас“ в кампанията „Екоклас 2025“. Те събраха 66 килограма пластмасови бутилки и алуминиеви кенчета, като в продължение на месец трупяха въщи опаковките от напитки, смачкваха ги и ги предадоха за рециклиране в двора на училището.

В категорията училище, събрало най-много рециклируеми материали на брой ученици, победител стана ОУ „Пейо К. Яворов“ – с 697 ученици, предали общо 766 килограма.

Резултатите на всеки клас, участвал в инициативата, бяха измерени на място в двора на всяко от единайсетте училища. Кампанията имаше за цел да информира и мотивира учениците и техните семейства да събират отделно пластмасови бутилки и алуминиеви кенове за рециклиране и така да помогнат за опазване на околната среда и за чистотата на природата и на града, в който живеят.

Включените училища проведоха разнообразни дейности, за да привлекат вниманието към значението на рециклирането.

В ОУ „Васил Априлов“ ученици и учители организираха всекидневни пунктове за събиране, а най-активните класове подготвиха презентации за вредите от пластмасата. „Априловци“ в продължение на няколко седмици, подкрепени от своите семейства и учители, показаха изключителен ентузиазъм и отговорност в събирането на пластмасови бутилки и алуминиеви кенчета. Резултатът е 482 кг предадени за рециклиране материали.

Снимка ПГМЕЕ – Бургас

В рамките на кампанията „Екоклас“ учениците от „Механото“ събраха внушителните 402,400 кг рециклируеми отпадъци от опаковки

Снимка ТД „Зелена Странджа“

„Това са най-смислените 15 лева, които съм похарчил от много време насам“, споделят момчетата от Механото след участието си в почистването на плажа край Ахелой

Титлата „Екоклас“ заслужи II^B клас с 48,400 кг, II^A клас – 42,600 кг, II^B клас – 41,100 кг, III^B клас – 41,100 кг.

Есенното издание на „Екоклас“ 2025 се организира от „ЕКОПАК България“ под надслов „Кажете на вашите да рециклират!“ в партньорство с общините Бургас, Пловдив, Пазарджик, Русе, Видин и Червен бряг. Провежда се в партньорство и с онлайн образователната платформа „Уча.се“.

Солідна подкрепа в Бургас дойде и от гимназиалните общности. Възпитаниците на Професионалната гимназия по механоелектротехника и електроника също демонстрираха ангажираността си към опазването на околната среда. В рамките на кампанията те успяха да съберат 402,400 кг рециклируеми отпадъци от опаковки.

Инициативата в тази професионална гимназия е естествено продължение на училищния иновативен проект „Зелено предприемачество за устойчиво бъдеще“, който вече втора година насърчава младите хора да развиват екологична култура и отговорно отношение към природните ресурси.

В състезателното предизвикателство

се включиха общо 15 паралелки – целите VIII и IX класове и X^Ж клас, или общо 375 ученици. Деветокласниците, които вече имат опит от предишни екоинициативи, този път надградиха участието си, като мотивираха и своите семейства да се присъединят към каузата за разделно събиране.

Усилията на учениците бяха толкова големи, че според участници камионът за разделно събиране временно се е затруднил да поеме огромното количество чували, предоставени от гимназията – ясен знак за успеха на кампанията.

Чрез подобни инициативи ПГМЕЕ – Бургас, не просто насърчава разделното събиране, но и възпитава у своите възпитаници основни ценности, като отговорност, предприемачески дух и уважение към природата.

Доказателство за това е фактът, че за поредна година ученици от тази бургаска професионална гимназия, съвместно с Туристическо дружество „Зелена Странджа“ организират екологична акция за почистване на природни територии. Тази година те се насочиха към един от най-красивите плажове по Южното Черноморие – този край Ахтопол.

Организацията се осъществи от Ученическият съвет на ПГМЕЕ, а от ТД „Зелена Странджа“ планираха логистиката и осигуриха необходимите материали – ръкавици и чували за боклук.

Транспортът до мястото на акцията бе поет от самите ученици, а от Община Ахтопол оказаха подкрепа, предоставяйки разрешение за провеждане на мероприятията, осигуриха по бутилка вода за участниците и съдействието при извозването на събрания боклук. Участие взеха 50 ученици, съпроводжани от Владимир Димитров – председател на ТД „Зелена Странджа“.

„Това са най-смислените 15 лева, които съм похарчил от много време насам“, споделят момчетата от Механото след участието си и не съжеляват, че са се включили в акцията. Инициативата е поредното доказателство, че екологичните каузи в Бургас намират топъл отклик сред младите хора и че училищата играят ключова роля в изграждането на екологична култура.

Ръст на студентите, които учат за инженери, физици и химици

Безработицата сред висшестите е най-малка, а доходите – най-високи, сочат резултатите от XV издание на Рейтинговата система на висшите училища

Зина СОКОЛОВА

Има сериозен ръст на студентите, които през тази академична година се записват да учат за медицински сестри, инженери, физици и химици. Доходите на младите висшесте пък се увеличават тройно за последните 10 години. Това отчета министърът на образованието и науката Красимир Вълчев при представянето на XV издание на Рейтинговата система на висшите училища в България.

Той припомни, че Министерството на образованието и науката провежда политика за реструктуриране на приема във висшите училища и насочване на бъдещите студенти към специалности, в които има най-голям очакван бъдещ недостиг на пазара на труда. Такава например е специалността „Медицинска сестра“, която тази година с правителствено решение беше освободена от такси.

Можем да отчетем 38% повече студенти, включени в обучение за „Медицинска сестра“.

Това не е достатъчно, но все пак е крачка в положителна посока“, каза Красимир Вълчев.

Министърът на образованието и науката коментира още, че един от най-сериозните проблеми е, че България е в ситуация на общ недостиг на хора. Годишно се пенсионира 100 000 души, а на пазара на труда ги заместват 60 000 млади хора.

„Най-болезнен е този недостиг в индустриите, търсят се и технически кадри и затова насърчаваме техническото образование, природо-математическото и аграрното образование. В медицината имаме достатъчно търсене на висше образование, но проблемът е, че 25 процента от завършилите „Медицина“ отиват в чужбина. Затова през тази година предложих приемът да бъде обвързан с договори за реализация в български лечебни заведения. Добрата новина е, че този прием се е реализирал. В следващите години ще вървим към увеличаване на процента на този прием“, заяви образователният министър.

По думите му недостигът при инженерно-техническите кадри е най-болезнен, тъй като най-силно се отразява на социално-икономическото развитие на страната. Затова е положителен факт, че тази година има значително увеличение и на студентите в тези специалности.

„Имаме 34% увеличение на приема в професионално направление „Химични технологии“ – едно от най-важните в индустрията, която е с много висок дял в добавената стойност“, заяви Красимир Вълчев.

С 22% повече са и студентите, които са се записали да учат за хидроинженери. За цялото направление „Архитектура, строителство и геодезия“ ръстът е 6%, а в „Общо инженерство“ – 10%. Със 7,5 на сто са се увеличили първокурсниците в друго важно за страната професионално направление – „Енергетика“, в това число и „Ядрена енергетика“. В „Електротехника, електроника и автоматика“ се отчита нарастване с 14%, а в „Транспорт, корабостроене и авиация“ – 17,5 на сто. Ръст с 22% на новоприетите студенти се наблюдава и в професионално направление „Металургия“.

Поредното издание на Рейтинговата система сравнява представянето на 51 акредитирани висши училища в рамките на 52 професионални направления. Използвани

Снимка Олег ПОПОВ

Красимир Вълчев, министър на образованието и науката:

Нямаме намерение да закриваме висши училища

„Нямаме намерение да закриваме или да сливаме нито едно държавно висше училище, а при частните го голяма степен инициативата е тяхна. Дали ще оцелеят на пазара някои висши училища, е друг въпрос. Не сме говорили за сливане на висши училища.“

Но при следващи промени в Закона за висшето образование ще предложим създаването на т.нар. консорциуми или сдружения от висши училища – това го има в другите страни. Те ще могат да се обединят при запазване на самостоятелността си и ще могат да споделят ресурси, не само материална база, а и включително да имат общи катедри.

Включването в тези консорциуми ще бъде изцяло доброволно и на принципа на споделяне на ресурси, с изцяло запазване на самостоятелността и на академичните им органи.

Факт е, че имаме и няколко висши училища, които в миналото са били по-малки, виждам, че са и по-малко конкурентни.“

са 52 индикатора – от качеството на обучението и научната дейност до реализацията на завършилите и размера на доходите им след дипломирането.

„Рейтинговата система беше призната като една от най-завършените в международен план. Като проект тя започна преди 2010 г., за да даде информация на кандидат-студентите за университетите. Благодарение на Рейтинговата система реструктурирахме приема във висшите училища и в резултат на това висшето ни образование е единствената публична система, в която има обвързване на финансирането с качеството на образованието“, подчерта министър Вълчев. И отбеляза, че затова днес има десет пъти

разлика във финансирането между висши училища в рамките на едно професионално направление.

Просветният министър заяви още, че вероятно най-важното е, че висшите училища започват да осъзнават, че дългосрочното им развитие зависи не само от това колко студенти са привлекли днес, а в най-голяма степен от тяхната репутация. По думите му българските висши училища ще бъдат все по-малки на фона на все по-глобалния пазар на висше образование и

за да бъдат конкурентни, те трябва да инвестират в репутация.

И това издание на Рейтинговата система потвърждава, че придобиването на по-висока степен на висше образование води до подобряване на шансовете за успешна реализация на пазара на труда. Основни данни от нея бяха представени от Георги Стойчев – изпълнителен директор на Институт „Отворено общество“, част от консорциума, съставен от Института и „Сирма груп“, който актуализира по поръчка на МОН данните в Рейтинговата система на висшите училища. По думите му доходите на младите висшесте са се увеличили тройно за последните 10 години. През 2025 г. средният облагаем

Кой ходи редовно на лекции

Тази година за първи път в Рейтинговата система е включен индикатор, измерващ оценката на студентите за посещаемостта на лекциите и упражненията, както и тяхното усещане дали тези занятия имат задължителен характер.

Висшите училища, които в по-голяма степен държат на участието в учебния процес, получават по-висока оценка при равни други условия, показват данните за 2025 г.

Според проведеното социологическо проучване близо 70% от студентите в страната са съгласни или по-скоро съгласни с твърдението „По-голямата част от моите колеги присъстват редовно на упражненията“, докато 50% от студентите твърдят същото по отношение на лекциите.

На въпроса дали е задължително присъствието на студентите на упражненията, 72% от анкетиранияте студенти отговарят положително, докато по отношение на лекциите този дял е значително по-малък – едва 40% от студентите ги възприемат като задължителни.

С най-висока посещаемост на упражненията се открояват студентите от направленията „Фармация“, „Горско стопанство“, „Дентална медицина“, „Ветеринарна медицина“, „Биологически

науки“ и „Медицина“, като за тях делът на потвърждаващите редовната посещаемост на упражненията е над 90%. Почти 100% от студентите от тези направления възприемат упражненията като задължителни.

Направленията с най-ниски стойности по отношение на редовна посещаемост на упражненията са „Изобразително изкуство“, „Философия“, „Социология, антропология и науки за културата“, „Музикално и танцово изкуство“, „Национална сигурност“ и „Икономика“, където около 50% дават потвърждаващи отговори.

По отношение на лекциите също се наблюдават големи разлики в усещането за посещаемостта им от студентите – в направленията, които са първенци, с над 80% посещаемост на лекции според студентите са „Военно дело“ и „Религия и теология“, а онези с най-ниска са „Ветеринарна медицина“ и „Спорт“. В тях под 30% потвърждават редовно присъствие на лекции от страна на техните колеги.

При „Военно дело“ почти 95% от студентите възприемат лекциите като задължителна част от тяхната програма, докато едва половината от студентите по „Религия и теология“ усещат тези занятия като задължителни.

Къде учат отличниците

Средният успех от дипломата за завършено средно образование на приетите в I курс студенти в страната се запазва на миналогодишното ниво от 5,14. Това е най-високото измерено ниво, откато се поддържат данни по този индикатор в Рейтинговата система от 2013 г. насам.

За поредна година първокурсниците във висшите училища с най-висок среден успех от дипломата за завършено средно

образование се обучават в направленията „Медицина“ (5,73), „Фармация“ (5,70) и „Дентална медицина“ (5,63), „Информатика и компютърни науки“ (5,62) и „Математика“ (5,60).

Най-нисък успех от завършено средно образование имат първокурсниците от направленията „Материали и материалознание“ (4,45), „Металургия“ (4,47) и „Животновъдство“ (4,49).

доход на завършили висше образование достига до 2771 лева. През 2015 г. той е бил едва 980 лева.

85% от наетите висшестисти, завършили през предходните пет години магистърски програми след средно образование, и 70% от завършили магистърски програми след придобита степен на висше образование работят на позиции за висшестисти или по призвание, докато едва 51% от завършили бакалавърски програми работят на подобни позиции. Завършили магистърски програми, като цяло, се отличават и с по-високи доходи.

Средно за всички висшестисти български граждани, завършили в България през предходните 5 години, делът на тези, които работят на позиции, за които се изисква висше образование, или упражняват професия по призвание, се запазва на миналогодишното ниво от 61%. Безработицата сред тази група се задържа на равнище от малко над 2%, като за завършили магистърски програми след средно образование това равнище е едва около 1%. Делът на завършили, които не се осигуряват в страната, също остава на достигнатото през миналата година рекордно ниско равнище от 14%. Средният облагаем доход на завършили нараства, достигайки до 2771 лева от 2523 лева през миналата година.

В същото време, съществуват и големи различия в средните нива на доходи, безработица и приложение на придобитото висше образование на дипломираните се.

Най-ниска безработица (под 1%) се наблюдава сред завършили професионалните направления „Военно дело“, „Медицина“, „Фармация“, „Металургия“ и „Дентална медицина“. Най-висока е безработицата сред завършили „Социални дейности“ (3,88%).

Най-висока степен на приложение на придобитото висше образование (над 90%) се наблюдава сред завършили „Военно дело“, „Медицина“, „Теория и управление на образованието“ и „Дентална медицина“, а най-ниска – сред завършили „Туризм“ (25%).

Най-голям дял (над 94%) от завършили се осигуряват в България сред тези, които са се обучавали в направленията „Теория и управление на образованието“, „Металургия“, „Фармация“ и „Военно дело“, а най-малък – сред завършили „Транспорт корабоплаване и авиация“ и „Изобразително изкуство“ (под 75%).

Най-висок среден облагаем доход получават завършили „Военно дело“ (над 6000 лева)

и „Информатика и компютърни науки“ (над 4700 лв.), следвани от тези, които са завършили „Национална сигурност“, „Комunikационна и компютърна техника“, „Математика“, „Металургия“, „Обществено здраве“, „Проучване, добив и обработка на полезни изкопаеми“, „Енергетика“, „Медицина“ и „Електротехника, електроника и автоматика“ (между 3300 и 3800 лв.).

На ниво конкретно висше училище най-висок среден облагаем доход получават завършили магистърски програми в ПН „Администрация и управление“ на Американския университет (10 108 лв.) и „Информатика и компютърни науки“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (8568 лв.) и Нов български университет (7919 лв.).

Сред завършили бакалавърски програми най-висок облагаем доход имат завършили „Информатика и компютърни науки“ в Софийския университет (7107 лв.).

Четири професионални направления

с най-голям брой студенти през 2025 г. са „Икономика“ (26 996), „Педагогика“ (16 713), „Медицина“ (13 485) и „Администрация и управление“ (11 773). За поредна година най-малко студенти се обучават в направление „Теория на изкуствата“ – само 53.

Висшето училище с най-голям брой действащи студенти е Софийският университет – 19 799, следвано от УНСС със 17 092 студенти и от Пловдивския университет с 16 285.

В осемте най-големи университета се обучават половината от студентите в страната.

Другата половина се обучават в останалите 43 акредитирани висши училища.

В 12 висши училища в страната броят на обучаваните студенти е под 1000, включително в едно от тях броят на обучаваните студенти е под 100. Става дума за Европейския политехнически университет в Перник, в който се обучават 87 студенти – 70 за бакалавър и 17 за магистър. По данни на НАЦИД общо 118 студенти има и Колежът по мениджмънт, търговия и маркетинг – София. В Театралния колеж „Любен Гройс“ – София, пък се обучават 110 бъдещи бакалаври.

В частни висши училища се обучават 11% от студентите у нас, като делът им е най-голям в професионалните направления „Театрално и филмово изкуство“ – 68%, „Изобразително изкуство“ – 43%, „Администрация и управление“ – 39%, „Теория на изкуствата“ – 36%, „Психология“ – 36%, и „Национална сигурност“ – 32%.

В последното десетилетие делът на чуждестранните студенти в България се е увеличил над два пъти – от около 4% през 2013 г. до близо 9% от действащите студенти през 2025 г. За поредна година делът на чуждестранните студенти е най-голям в направленията „Медицина“ (59% от действащите студенти), „Дентална медицина“ (48%) и „Ветеринарна медицина“ (33%). В още пет направления чуждестранните студенти надхвърлят 10% от броя на действащите студенти. Това са „Фармация“ (16%), „Туризм“ (14%), „Транспорт, корабоплаване и авиация“ (12%), „Музикално и танцово изкуство“ (12%) и „Теория и управление на образованието“ (11%).

„Това показва, че българското висше образование е конкурентоспособно“, коментира Георги Стойчев. И прогнозира, че скоро броят на чуждестранните студенти в България ще се изравни с българските студенти в чужбина.

В страната има 111 съвместни програми, предлагани от български висши училища в партньорство с чуждестранни образователни институции. От тези програми 43 са активни, т.е. в тях има записан поне един действащ студент. През 2025 г. активни съвместни програми има в 20 професионални направления в страната, като в тези програми са се обучавали 2,5% от всички действащи студенти.

В класациите по професионални направления Софийският университет се класира на първо място в 22 професионални направления от общо 29, с които участва в класациите. Техническият университет в София се класира на първо място в шест професионални направления от общо 11, с които участва в класациите. Медицинският университет в София е първи във всичките пет направления, по които предлага обучение. Химикотехнологичният и металургичен университет има три първи места от общо шест. Аграрният университет в Пловдив и Тракийският университет в Стара Загора имат по две първи места. Други 13 висши училища оглавяват по една класация.

„Аз-буки“ с премиера на „ТКЗС в българската литература“ във Варна

Снимка „Аз-буки“

Директорът на Националното издателство „Аз-буки“ Емил Спахийски и проф. Антоанета Алипиева при представянето на книгата

Националното издателство за образование и наука „Аз-буки“ представи най-новата си книга – „ТКЗС в българската литература“, в Отдел „Култура“ на Регионалната библиотека „Пенчо Славейков“ във Варна. Автор на изданието е проф. Антоанета Алипиева, която е преподавател по нова и най-нова българска литература в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. В момента е лектор по съвременна литература в Белградския университет.

„Проф. Алипиева намира верния тон и оценка. „ТКЗС в българската литература“ е фундаментален труд“, каза директорът на Националното издателство „Аз-буки“ Емил Спахийски при представянето на книгата.

Според него авторката е работила като археолог и винаги намира върхът на оценката. Той припомни, че „Аз-буки“ вече има свой собствен подкаст – Студио „Аз-буки“, където скоро гост ще бъде и проф. Алипиева, за да разкаже за своето изследване.

Директорът на „Аз-буки“ обърна специално внимание и на илюстрациите на Росен Йорданов, които прекрасно допълват изданието, придавайки му завършен вид. „Във всяка от тях има някакво намигване“, подчерта Емил Спахийски и покани гостите да ги разгледат. Тя бяха подредени в изложба в библиотеката и привлякоха погледите на гостите на премиерата.

Изследването „ТКЗС в българската литература“ ще има своята премиера и в София през декември.

„Днес вече към живота в българското село може да има само поглед отвън, защото то не съществува. Няма субекти, които да го видят“, каза авторът проф. Алипиева. Тя разказа, че идеята за книга тръгва от писателя Ивайло Петров, който е големият автор на погрона на българското село. „Но за да проследя стъпките на този исторически процес, тръгнах по дирите на ТКЗС, което развесели някои хора, но се получи много интересно“, обяснява проф. Алипиева. Тя е установила, че литературата в много случаи предхожда живота. „Книгата се получи като разказ в чисто човешки план за българското село от 1945 г. до днес“, посочва тя.

Според проф. Алипиева първите десетилетия са били наистина драматични и мрачни, защото хората са се прощавали с вековен труд и манталитет. Тогава се появяват агитационни текстове, които трябва да убедят населението, че е дошло нещо много добро. Голяма част от тях са поръчкови, предизвикани с директиви, спуснати от партията, за да се защитават трудово-кооперативните земеделски стопанства (ТКЗС).

От 60-те години на миналия век българската литература съвсем сериозно се захваща с трагедията на селото и тогава излиза големият Ивайло Петров с романите си „Хайка за вълци“ и „Мъртво вълнение“. После идват лагерите и горанското движение, в което 70% от участващите са селяни, на които е отнета земята.

„Това са много сериозни кървави теми, но за съжаление, до днес нямаме добър автор върху този материал. Има конюнктурни произведения, които обслужват другото знаме – антикомунизма, сподиряно с надежди, че може да те осеребри като значим. Мисля, че и горянството, и лагерите все още чакат своето голямо разказване“, посочи авторката.

Тя изказа мнение, че през 60-те и 70-те години на миналия век хората се примиряват с положението, защото няма какво да правят. Тогава излиза прекрасната книга „Вуцидей“ на Асен Христофоров, която с хумор и светла печал говори за тези драматични времена. Поразяваща за нея е и „Коза брада“ на Йордан Радичков с примитивния образ на Исая, който стига до убийство заради мъката по животните си.

След това идва другият голям автор на българското село – Георги Мишев, който според проф. Алипиева е характерен със своята сатира и герои, които са полуселяни-полуграждани. Там се изследват процесите, довели до тежката миграция към градовете, след като някои остават без поминък, вилните зони на полуграждани и „чантаджиите“, които не знаят какво правят. Марин Георгиев е един от последните автори, които дават шрихите на все още мърдащото село през 80-те години, след което идват градските поколения.

Според литературния историк в днешния ден, със смяната на обществата, селото е абсолютно запустяло и започва да придобива нови форми. Сред тях са селският туризъм и богатите домове на хора, които вече не могат да живеят в града, формиралите се по друг тип кооперации. Тя каза, че и тези явления са проследени в книгата й. „Получи се човешки разказ за българското село, който обаче трябваше да направя, прочитайки всички закони, директиви, статистика, социология... И с изненада открих, че литературата веднага облича в някакъв сюжет всяка директива“, добави още авторката. **АЗ-БУКИ**

С гръх на море

Симона Миткова
(СУ „Св. Климент Охридски“ – Добрич)

Симона Миткова от Средно училище „Св. Климент Охридски“ в Добрич е отличена със специалната награда на кмета на Община Варна, а дванайсетокласникът Радослав Гетов от ПГИИ „Проф. Николай Райнов“ в София получава приза на Националния дворец на децата в юбилейния XX национален ученически конкурс за компютърна рисунка „Морето, морето, морето...“.

Негови организатори са ЦПЛР – ОДК, Варна, с директор Григория Иванова, местната община и МОН. Проявата е част от Националния календар на МОН за изяви по интереси на децата и учениците.

Тази година в Конкурса се включват 360 участници от 87 образователни институции в 25 населени места от 19 области на страната. Изпратените 360 компютърни рисунки са оценени от жури с председател Венислава Жекова – преподавател по рекламна графика и пространствено оформление, и членове доц. Савка Казаларска – преподавател по моден и графичен дизайн, и Цветомира Михайлова – интериорен дизайнер и преподавател по графичен дизайн.

Те присъждат първо място в групата от I до IV клас на Светлана Великова (IV клас, СУ „Любен Каравелов“, Варна). Нейни подгласници са Добросвета Бонева (III кл., Второ ОУ „П. Р. Славейков“, Стара Загора) и Венцислав Друмев (IV кл., СУ „Любен Каравелов“, Варна).

В групата от V до VII клас победител е Магдалена Яначкова (VII кл., СУ „Св. св. Кирил и Методий“, Варна), следвана от Изабела Мартинова (V кл., ЦПЛР – ОДК „Анастас Стоянов“, Шумен) и Виктория Георгиева (VI кл., ЦПЛР – ОДК, Шумен).

В групата от VIII до XII клас призьорите са Виктор Попов (IX кл., ЦПЛР – ОДК, Варна), Сабрина Иброшева (IX кл., ПМГ „Яне Сандански“, Благоевград) и Катерина Зиновиева (XI кл., ПГИИ „Проф. Николай Райнов“, София).

Наградите на лауреатите от Конкурса са връчени на 15 ноември на официална церемония в Концертната зала на Младежкия дом във Варна. **АЗ-БУКИ**

Радослав Гетов (ПГИИ – София)

Покръстване на Борис I, семейството и приближените му, худ. Николай Павлович

Възходът на духа

Ясни са призьорите в IX национален ученически конкурс за историческа памет „Будител“

Обявени са лауреатите от IX национален ученически конкурс за историческа памет „Будител“. Негови организатори са Първа езикова гимназия – Варна, с директор Ангел Митев и Регионалното управление на образованието със съдействието на местната община, Националния дворец на децата, Регионалния исторически музей, Държавния архив, фондация „Българска памет“, евродепутата Емил Радев, фондация „Христо Ботев“, Националната асоциация „Георги Ст. Раковски“, Националния дворец на децата и Училищното настоятелство при варненското училище.

Конкурсът се провежда под патронажа на кмета на Варна. Проявата е част от Националния календар на МОН за изяви по интереси. Тази година темата на надпреварата е „Възходът на духа: 1160 години християнска цивилизация“, като посветена на 1170 г. от създаването на славянската азбука и 1160 г. от Покръстването. Проектите на ученици от VIII до XII клас се състезават в категориите доклад, есе, видеоесе, презентация, видеофилм и драматизация.

Изпратените творби са оценени от жури, което включва специалисти от Софийския и Великотърновския университет, Регионалния исторически музей във Варна и Регионалното управление на образованието, преподаватели по история и цивилизация, български език и литература, и информационни технологии.

Най-добрите доклади, есета, презентации и драматизации получават право на участие в Националната ученическа конференция „Възходът на духа: 1160 години християнска цивилизация“ във Варна. Форумът ще се проведе на 4 и 5 декември 2025 г. в Актовата зала на варненската Първа езикова гимназия, а негови гости ще бъдат преподаватели от Софийския университет, Боян Ботйов и Радостина Николова – държавен експерт в МОН. По време на конференцията ще бъдат връчени и наградите на призьорите.

В категория „Есе“ на първо място е класиран Александър Желязков (Първа ЕГ, Варна). Второто място е за Вяра Маринова (Първа ЕГ, Варна), Мария-Магдалена Бонева (ПМГ „Атанас Радев“, Ямбол) и Дамла Тасим (ЕГ „Христо Ботев“, Кърджали). Трети се нареждат Витомир Тодоров (Първа ЕГ, Варна), Теодора Димова (ПГ „Димитраки Хаджитошин“, Враца) и Сияна Бакалова (ЕГ „Хр. Ботев“, Кърджали).

Поощрения са присъдени на Мия Хаджиева (ЕГ „Хр. Ботев“, Кърджали), Стефания Стефанова (ПГС „Хр. Смирненски“, Кърджали), Катя Таскова (ПГО „Е. Багряна“, Бяла Слатина) и Алейна Салиева (ЕГ „Христо Ботев“, Кърджали).

В категория „Видеоесе“ победител е Нели Рачовска (Първа ЕГ, Варна) пред Никола Павлов (СУ „Димитър Маринов“, Лом) и Мина Стоянова (Първа ЕГ, Варна).

В категория „Доклад“ първото място поделят Калина Бърнева (Първа ЕГ, Варна) и Дария Ганчева, Теодора Иванова и Виктор Вълчев (Първа ЕГ, Варна). На второ място са класирани Александър Грозев и Станислав Русков (НПГПТО „М. Ломоносов“, София) и Димитър Кокаланов (СУ „Ал. Иванов – Чапай“, Белово). Трети се нареждат Диана

Филчева (ПГТ „Проф. д-р Асен Златаров“, Варна), Рая Никол Петкова (ПГТ „Д-р В. Берон“, В. Търново) и Красен Грудов (МГ „Д-р П. Берон“, Варна).

Поощрение е присъдено на Мартина Стоянова и Станислава Сълева (СУ „Г. Бенковски“, Тетевен).

В категория „Драматизация“ победители стават Кристиана Дундакова, Мартин Димитров, Павел Илиев и Иво Цолов (клуб „Завет“, СУ „Стоян Заимов“, Плевен). Второто място печелят Калина Бърнева и Николай Йорданов (школа „История“, Първа ЕГ, Варна). Трети е екип на ПГО „Е. Багряна“ в Бяла Слатина – Калин Бешков, Матео Василев, Йото Йотов, Цветан Бориславов, Петранка Кунчева и Габриел Руменов.

В категория „Видеофилм“ печелят Калина Бърнева и Максим Ялнъзов (школа „История“, Първа ЕГ, Варна). След тях се нареждат Кристиана Дундакова (клуб „Завет“, СУ „Стоян Заимов“, Плевен) и Йоанна Костадинова (СУ „Иван Момчилов“, Елена).

Поощрени са Валери Димитров, Александър Димитров, Георги Димов и Марио Бъчваров (ПГБТ – Пловдив) и Ендер Кючукали (ЕГ „Хр. Ботев“,

Кърджали).

В категория „Презентация“ начело е Калина Бърнева (Първа ЕГ, Варна). Втори са Стефан Раденков и Никол Димитрова (НПГПТО „М. Ломоносов“, София). Третото място е за Любомир Колев (СУ „П. Р. Славейков“, Кърджали), Марио Иванов (ПГИТМТ „Проф. Цоцорков“, Панагюрище) и Стефани Кирева (СУ „П. Р. Славейков“, Кърджали). Поощрение получава Николай Колев (СУ „Ал. Иванов – Чапай“, Белово).

В категория „Реферат“ победител е Славяна Михайлова (Първа ЕГ, Варна). Втори са класирани Александра Пенева (Първа ЕГ, Варна) и Генослава Гачева (Първа ЕГ, Варна). Третото място е за Габриела Стоянова (Първа ЕГ, Варна) и Антон Сергеев (ОБУ „Св. Климент Охридски“, с. Тишевица, Враца).

Голямата награда на кмета на Община Варна е присъдена на Богдан Алексиев (Първа ЕГ, Варна) и на клуб „Завет“ при СУ „Стоян Заимов“ в Плевен.

Призьот на Националния дворец на децата е за Мия Хаджиева (ЕГ „Хр. Ботев“, Кърджали). отличие на РИМ – Варна, получават Румяна Йорданова (СУ „Д. Маринов“, Лом) и Виктория Атанасова (ПГТ „Проф. д-р Асен Златаров“, Варна).

Фондация „Българска памет“ отличава Анна-Мария Вълчева (4. ЕГ „Фр. Ж. Кюри“, Варна), Дария Ганчева, Теодора Иванова и Виктор Вълчев (Първа ЕГ, Варна), Стефан Раденков и Никол Димитрова (НПГПТО „М.В. Ломоносов“, София) и школа „История“ при Първа езикова гимназия – Варна.

Наградата от Фондация „Христо Ботйов“ отива при Калина Бърнева (Първа ЕГ, Варна), и Галя Йотова и Деница Кръстева (СУ „Г. Бенковски“, Тетевен). Приза на Държавен архив – Варна, печелят Дилиана Георгиева и Стефани Методиева (СУ „Д. Маринов“, Лом), и Георги Дичков (ЕГ „Хр. Ботев“, Кърджали).

С приза на евродепутата Емил Радев са отличени Вяра Маринова (Първа ЕГ, Варна), Деляна Димитрова (Първа ЕГ, Варна), Александър Грозев и Станислав Русков (НПГПТО „М. Ломоносов“, София) и Любомир Колев (СУ „П. Р. Славейков“, Кърджали). Награда от Национална асоциация „Г.С. Раковски“ получава Ема Станкова (МГ „Д-р Петър Берон“, Варна). Училищното настоятелство на Първа ЕГ – Варна, награждава Виктория Василева, Валентин Томов, Елия Атанасова, Мартин Атанасов и Борислав Димитров. А школа „История“ при Първа езикова гимназия във Варна отличава Калина Бърнева. **АЗ-БУКИ**

Хоризонтът на паметта

Изложба разказва за българските архитекти, построили Абу Даби, и връща техните истории обратно у дома

В края на септември 2025 г. в Центъра „Кристо и Жан-Клод“ – Габрово, беше открита изложбата „Сгради по хоризонтала: Български следи в модерната архитектура на Абу Даби“. На първи прочит звучи като парадокс: какво общо може да има между България – държава с бавно и болезнено променящи се градове, и Абу Даби – един от най-бързо развиващите се центрове на XXI век?

Павла КОТОВА

Изложбата разказва именно за една неочаквана точка на пресичане: между два свята, между две култури, между две представи за това как градът расте – и доказва, че архитектурната памет не е национална категория, а движение на знания, методи и етика през граници и време.

„Вдъхновението дойде от учениците в Българското неделно училище „Камбана“ в Абу Даби и тяхното искрено любопитство да научат повече за съвременните българи, оставили значима следа извън пределите на България“, казва Валентина Мирчева – ръководител на българското школо и инициатор на проекта.

„Когато започнах да изследвам архитектурната история на града, открих, че някои от най-разпознаваемите обществени сгради в Абу Даби са дело на български архитекти. Това беше силен момент на осъзнаване – една малко позната, но изключително вдъхновяваща история, която заслужава да бъде разказана“, добавя тя.

Проектът преминава през дълга, поэтапна подготовка. Първият етап е изследователският – събирането на информация от архивите в България и в Обединените арабски емирства. След това възстановяване на фактологията около българската фирма „Техноекспортстрой“ и ролята ѝ в ранния градски растеж на Абу Даби, интервюта с архитекти и техните семейства, проследяване на биографии и отваряне на документи, които до този момент не са били публикувани.

„След това последва етап на концептуализиране на изложбата – с участието на арх. Гергана Попова, която създаде кураторската линия, и арх. Ани Дошева, която оформи визуалната и пространствената идентичност на експозицията. Последваха срещи с експерти по културно наследство и създаването на партньорства между институции. Всичко това се случи постепенно, с много отдаденост и сътрудничество“, разказва Валентина Мирчева.

Неслучайно именно две млади български архитектки стоят зад визуалния и пространствения разказ на изложбата – арх. Гергана Попова и арх. Ани Дошева. И двете имат зад гърба си международно образование и практика (запознават се по време на обучението си в The Bartlett School of Architecture (Лондонски университетски колеж, UCL) и споделят общ интерес към архитектурата като средство за разказ и социален диалог.

Снимки Симон Варсано, Никола Базаров

Валентина Мирчева

Ани Дошева

Гергана Попова

Гергана Попова практикува активно както във Великобритания, така и в България. Между 2017 и 2020 г. е част от екипа по културно наследство на Building Design Partnership в Лондон, където работи по реставрацията на сгради със статут на културна ценност за Imperial College London и Great Ormond Street Hospital. Участва и в социално ангажирани проекти като Accessible Art for All с изложби в София и Хамбург, насочени към хора с увреждания, живеещи в изолация. В България продължава да развива темата за устойчивостта и опазването на архитектурното наследство чрез студио HO_RA.

Ани Дошева е работила в редица международни студиа и по проекти във Великобритания, САЩ, Чехия, Румъния, България, Италия, Нидерландия и Саудитска Арабия.

Нейният подход е мултидисциплинарен – на границата между архитектура, сценография и изложбен дизайн. В своята работа Ани изследва архитектурата като средство за създаване на мултисетивни преживявания, които разчитат на активното участие на зрителя.

Двете заедно се обединяват около желанието си да представят тази история не просто като сбор от снимки и документи, а като преживяване. Визуалната и пространствената концепция на изложбата е изградена около една проста, но силна метафора – хоризонтала.

„Фокусът на изложбата е обявяването на сгради, построени от български архитекти в Абу Даби през 80-те години на XX век, за модерно наследство и тяхното бъдеще като такива“, обяснява арх. Гергана Попова. И добавя, че

желанието е чрез архивни материали да въведат посетителите в предисторията на създаването на държавата Абу Даби и българската фирма „Техноекспортстрой“, като контекст за бъдещата поддръжка и адаптиране на тези сгради към съвременния град.

„Използвахме хоризонтала като линия на времето, около която организирахме целия разказ – свързваща миналото, настоящето и бъдещето“, отбелязва тя.

Така изложбата се превръща в история, която се движи линейно, но се преживява пространствено – едновременно архив и архитектура.

Арх. Ани Дошева допълва: „Експозиционният дизайн подпомага изложбата да не се ограничава до представяне на текстова информация, а да разкаже истории чрез пространствени ситуации

и многопластова материална атмосфера. Имайки предвид бързо развиващата се градска среда на Абу Даби през 70-те и 80-те години на миналия век с фокус върху вертикални конструкции, сгради като Главния автобусен терминал са сред редките случаи на предимно хоризонтално разпределение. Целта беше да внесем именно това усещане и в изложбеното пространство. Много подходящата зала на център „Кристо и Жан-Клод“ беше ключов фактор да пресъздадем не само теоретично и визуално историите, но и техните архитектурни качества“.

Един от най-силните моменти в експозицията е простият, почти сценографски жест – пясъкът под краката на посетителя.

„Това е не само атрактивен елемент от изложбата, а цялостно влияние върху преживяването на посетителя още при самото му влизане – дори да не се забележи първоначално, в момента, в който прекрачиш прага и усетиш нова текстура под краката си, възприетия моментално се изострят – знаеш, че вече си в нова среда, която тепърва ще опознаваш“, казва Дошева. По думите ѝ, изложбеното пространство трябва да въвлече посетителя в „приказен свят, различен от познатия му контекст“.

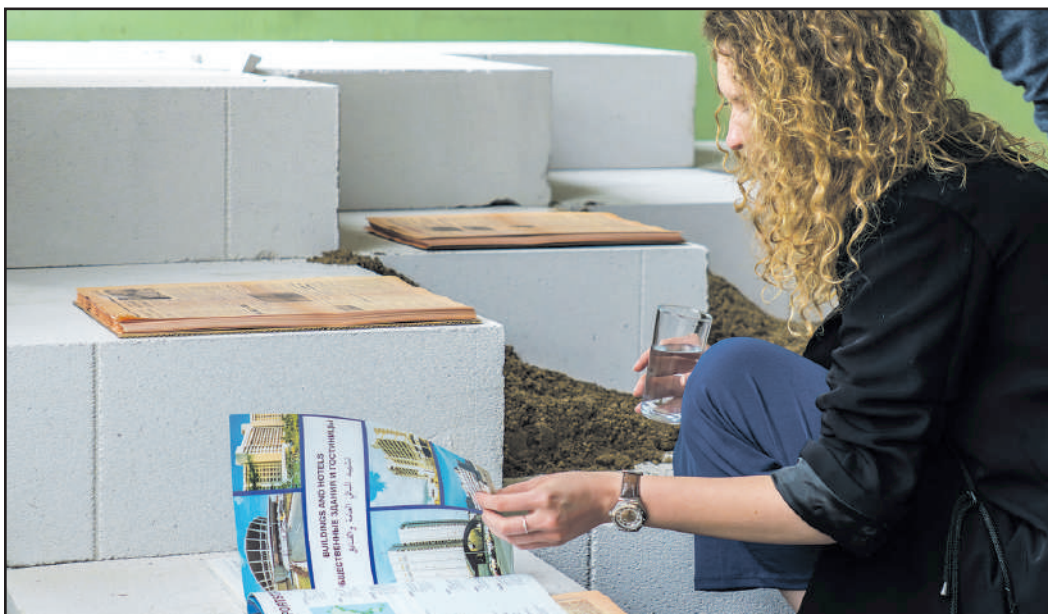
„Както сценарият разгръща историята на периоди и сцени, това се случва и в пространството на една изложба – било то с игра на мащаб, текстури или различни медии, с цел създаване на периодични кулминационни моменти“, допълва тя.

И все пак изграждането на подобен „приказен свят“ не е без своите предизвикателства. Едно от основните е адаптирането на залата в комфортно и безопасно изложбено пространство.

Центърът „Кристо и Жан-Клод“ в Габрово, разположен в сградата на бившето Професионално училище по текстил, предлага просторни зали с високи тавани и работилници, които позволяват трансформацията му в активни изложбени и творчески пространства. По силата на договор от 2013 г., сключен от Кристо и братята му – Стефан и Анани Явашеви, с Община Габрово, градът получава дарение от 50 подписани постера на техни проекти и възможността да създаде център за съвременно изкуство, носещ имената на Кристо и Жан-Клод.

Въпреки че центърът все още е в етап на реставрация и ремонт и частично представлява риск за безопасността, Министерският съвет подкрепя стратегическо решение, което осигурява финансиране за неговото завършване и отваря нова страница за Габрово като град на световната сцена на съвременното изкуство.

„Трансформирането на сгради като центъра „Кристо и Жан-Клод“ в активни градски пространства би подпомогнало достъпността до съвременни артистични и дизайн изяви от регионален, национален и международен характер, запазвайки историческото и културното наследство като архитектурни паметници, където историите от миналото са все още живи“, коментира Дошева.

Министерство на образованието и науката
Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“

Директор:
ЕМИЛ СПАХИЙСКИ
Заместник-директори:
СТОЯН СТОЯНОВ
ВЕНЦИСЛАВ ГЕНКОВ
1113 София
„Цариградско шосе“ 125, бл. 5
За цялата страна:
0700 18466
izdatelstvo.mon@azbuki.bg
azbuki@mon.bg
https://www.azbuki.bg

Аз-буки

Банкова сметка:
„Обединена българска банка“ АД
IBAN: BG38UBBS81553139075716
BIC: UBBSBGSF

Национален седмичник за образование и наука

АЗ-БУКИ
ISSN 0861-3990

Редактори:
д-р Зина Соколова
z.sokolova@azbuki.bg
д-р Дилиана Кочева
d.kочева@azbuki.bg
Стефа Маринова
s.marinova@azbuki.bg
Боряна Трайчева
b.traycheva@azbuki.bg
Павла Котова
p.kotova@azbuki.bg
Дарена Михайлова
d.mihailova@azbuki.bg
Графичен дизайн:
Иво Христов
i.hristov@azbuki.bg
Петър Владов
p.vladov@azbuki.bg
Стилист-коректор:
Анелия Врачева
a.vracheva@azbuki.bg
Фоторепортер:
Олег Попов
Реклама и разпространение:
izdatelstvo.mon@azbuki.bg

Кореспонденти в страната:
Белене – Ралица Господинова
088 7418349
Варна – Розалина Димитрова
088 339920
Велико Търново – Здравка Маслянкова
088 6653255
Видин – Борислава Борисова
vidinstar@gmail.com
Ловеч – Жанина Илиева
087 7209597
Пловдив – Деляна Лукова
088 7271712
Смолян – Ангел Добриков
088 9703271
Кюстендил – Северина Димитрова
089 5789515
Шумен – Светлана Крумова
srkrumova@gmail.com

ДЕЖУРЕН РЕДАКТОР:
Стоян Стоянов

Предпечатна подготовка:
НИОН „Аз-буки“
Печатница: „Алианс Принт“ ЕООД
ж.к. „Дружба“ 1, ул. „Илия Бешков“ 3А
Неподписаните снимки в броя са от архива на в. „Аз-буки“ и глобалната мрежа
Материали не се връщат
Авторските права на публикуваните текстове и илюстрации са собственост на вестника

НИОН „Аз-буки“ издава научните списания:

„Български език и литература“
„Чуждоезиково обучение“
„Математика и информатика“
„Педагогика“
„Професионално образование“
„Философия“
„Стратегии на образователната и научната политика“
„История“
„Обучение по природни науки и върхови технологии“

Хоризонтът на паметта

От стр. 21

Екипът зад изложбата „Сгради по хоризонтала“ гледа към бъдещето с ясна визия за въздействието ѝ върху различни аудитории. Валентина Мирчева, инициатор на проекта, подчертава: „Надявам се изложбата да породи усещане за принадлежност и гордост у българската общност в Емирствата – да покажем, че и ние сме част от културната карта на това място. За по-широката публика изложбата е поканена към диалог – да видят, че зад сградите, които познават от всекидневието си, стоят човешки истории, взаимно уважение и професионализъм, които надхвърлят граници и езици“.

Успехът се измерва не само чрез визуалното и образователното въздействие, но и чрез емоционалното и интелектуалното преживяване, което изложбата оставя след себе си. Както споделя арх. Гергана Попова: „Когато посетителят излезе с усещането за нещо ново, което се е зародило у него като идея и което го мотивира и вдъхновява към действие за промяна в дадена посока. Това смятам за успех“.

Тя също така отбелязва, че изложбата има важна образователна мисия – не само да представи постиженията на българските архитекти, но и да провокира критично мислене относно различните подходи към опазването на архитектурното наследство по света: „Тъй като при изграждането на Абу Даби са използвани принципи и методи от различни страни, които са имали политически и икономически отношения с държавата, за нас беше важно да се разграничат практики, които действат в добра посока за опазване на наследството, и такива, които водят до неговия регрес, с конкретни примери в световен мащаб“, допълва Попова.

Снимка Никола Багаров

Освен самата изложба екипът организира и образователна работилница за деца с цел да въведе младата публика в темите и техниките на визуалното разказване. Работилницата е предназначена за учениците от ПГ „Отец Паисий“ и се фокусира върху техниката на колажа.

Основната тема, разработена от Елена Балабанска, е мостът между миналото и бъдещето на сградите, представени в изложбата. Работното пространство е адаптирано спрямо хода на изложбата, като участниците постепенно са въвлечени в темата чрез визуални референции и демонстрации.

„Сякаш едно от трудните неща за разбиране беше, че главното правило при колажа е, че няма правила. За да стопим неяснотата, споменахме нещо познато за тях – сънищата, как при тях се случват неща и истории, които невини изглеждат

свързани, но естествено правим връзката и ги приемаме като такива в определен контекст. Същото е и с колажа. Както с всяка публика, ако я докоснеш с нещо познато за нея и после го свържеш с на пръв поглед непознатото, нещата започват да се възприемат все по-естествено“, обяснява Ани Дошева.

Темата за образованието е особено лична за Валентина Мирчева, която освен ръководител на неделното училище в Абу Даби е и преподавател по български език и литература. Тя подчертава значението на образованието като процес на вдъхновение и създаване на принадлежност.

„За мен образованието е жив процес на вдъхновение, създаване и принадлежност – особено важен за българските деца, живеещи зад граница, защото им помага да съхранят своя език и култура, като

същевременно развиват уважение и разбиране към другите култури около тях. Чрез проекти като „Сгради по хоризонтала“ децата разбират, че българското присъствие по света не е минало, а жива, съвременна културна следа. Такива инициативи развиват у тях чувство за идентичност, гордост и любопитство към света. Образованието и културата вървят ръка за ръка – едното разширява знанията, другото – хоризонтите“, казва тя.

По този начин изложбата и съпътстващата я работилница съчетават визуално изкуство, архитектурна история и образователни практики, като целят не само да информират, но и да вдъхновят както младата публика, така и една по-широка аудитория да погледне на света с любопитство, уважение и творческо мислене.

ПРАВНА КОНСУЛТАЦИЯ

Тодор КАПИТАНОВ

Работата в държава от Европейския съюз дава ценен опит, но след завръщането в България често възниква въпросът как този стаж може да бъде официално признат. Законодателството позволява това да се случи, стига работникът или служителът да представи коректните документи от чуждестранния работодател или компетентна институция. Процедурата е ясна и предвидима и позволява натрупаният опит да бъде отразен и възнаграден в новото трудово правоотношение у нас.

Как да докажем трудовия си стаж от друга държава?

Съгласно закона в България, трудовият и осигурителният стаж се установява с трудов договор и/или с други документи, издадени от работодателя, осигурителя и/или от компетентната осигурителна институция съгласно законодателството на съответната държава.

За да докажат трудовия си стаж, лицата следва да извършат съответните действия. 1. Лицата подават заявление до работодателя, към което прилагат акт за възникване и за прекратяване на правоотношението и/или документи, издадени от работодателя и/или от компетентната институция съгласно законодателството на съответната държава, за обстоятелствата или за някои от тях, които дават основание за признаване на трудов стаж.

Документите в зависимост от страната на произход трябва да са оформени в съответствие с разпоредбите на двустранните или многостранните международни договори, по които Република България е страна, или на Правилника за легализациите, заверките и преводите на документи и други книжа.

Представените документи се връщат на лицето, като копие от тях или техен опис се съхранява в трудовото досие.

2. Въз основа на предоставените документи, ако те дават основание да се приеме, че са налице условията по закон, работодателят предприема необходимите действия за осигуряване ползването на права по трудовото правоотношение, произтичащи от наличието и продължителността на трудовия стаж, и разпорежда да бъде начислен съответният процент към основната заплата за признатия период

като допълнително трудово възнаграждение за придобит трудов стаж и професионален опит.

Компетентен да отчете и съответно да определи размера на допълнителното трудово възнаграждение за придобит трудов стаж и професионален опит на база представените от работника или служителя документи, е работодателят.

Не е необходимо лицето, което представя документа, удостоверяващ работата му по трудово правоотношение в друга държава членка на Европейския съюз, допълнително към него да прилага и документ от български компетентен държавен орган, който да удостовери, че този стаж важи в България.

Признаването на трудов стаж от друга държава членка на ЕС е напълно възможно, когато се спазят нормативните изисквания и се представят нужните документи. Процедурата е опростена и не изисква допълнителни удостоверения от български институции, което улеснява работниците и служителите, завръщащи се от чужбина.

Справка:
чл. 12, ал. 4, т. 3 и 4 от Наредба за структурата и организацията на работната заплата;
чл. 13, ал. 2 от Наредба за трудовата книжка и трудовия стаж;
чл. 351, ал. 2 от Кодекса на труда;
чл. 352, ал. 2 от Кодекса на труда;
чл. 353 от Кодекса на труда;
чл. 354, ал. 2 от Кодекса на труда.

МНОГОКРАКО ПРЕШЛЕНЕ- ТО ЖИВОТНО ИМЕНАТА НА БЪЛГ. ЕСТРАД- НА ПЕВИЦА	ВЪЗДУШНО ПРОСТРАН- СТВО ОБЛАСТ В СРЕДНА ИНДИЯ	ЗАРАЗНА БОЛЕСТ ПО ДОБИТЬКА ГРАДО- НАЧАЛНИК	ПОП ПЕВЕЦ ОТ САЩ	ГЕОМЕТРИЧНА ФИГУРА ИТАЛИАНСКИ ФУТБОЛЕН ОТБОР	ПЕЧЕН ДЕСЕРТ ПЪЛНЕЖ ВЪРХУ ТЕСТЕНА ОСНОВА	ЧАСТ ОТ КРАКА	МАРКА РУСКИ КАМИОНИ И АВТОБУСИ	ОБЩО ИМЕ НА БАШАТА И МАЙКАТА ОСНОВЕН ЛИТЕРАТУРЕН РОД	СТАРИНЕН ФРЕНСКИ ТАНЦ
⇒	↓	↓		↓		⇒		↓	↓
ПЛАНИНА В ГЪРЦИЯ	⇒		ЖИЛИЩЕ	⇒	ЕДИНИЦА ЗА ИОНИЗИРАЩО ЛЪЧЕНИЕ МОХАМЕДАН- СКИ ДУХОВНИК	⇒	ОПЕРА ОТ ДЖУЗЕПЕ ВЕРДИ ЯПОНСКИ ЖЕНИ- ГМУРКАЧКИ	⇒	
⇒			ХОД В ШАХМАТА	⇒	↓	ПРЕКЪСВАНЕ НА ОТНОШЕНИЯ, РАЗДЪЛ ВИД ИГРА НА КАРТИ	↓		
БИВШ КАНАДСКИ ХОКЕИСТ	⇒	СЕДЯНКА	⇒		ОТДЕЛНА КНИГА ОТ ПОРЕДИЦА	⇒	ЯПОНСКИ ПИСАТЕЛ (1905-1969) ОВКУСЕНИ ЦАРЕВИЧНИ ПРЪЧИЦИ	⇒	
⇒		ЗАТВАРЯЩО УСТРОЙСТВО ЗА ФЛУИДИ	↓	ВИД ПЛЕТИВО ОТ ВЪЗЛИ	↓	↓	↓		
⇒		ИГЛОЛИСТНО ДЪРВО	⇒	БОЛЕСТ ПО ЛОЗЯТА	⇒	ОТШЕЛНИК	⇒		
⇒		ГЕОХРО- НОЛОГИЧ- НА ЕДИНИЦА		ГЛАВЕН ГРАД В ЮЖНА КОРЕЯ	↓	СТЕННА ЛАМПА	⇒		
МОДЕЛ „ШЕВРОЛЕТ“	⇒	ФИЛМ ОТ САЩ С Д. ХОФМАН	⇒	МОДЕЛ „ЛАДА“	⇒	↓	ГЕРОЙ ОТ ИНДИЙСКИЯ ЕПОС	⇒	СТИХОТВО- РЕНИЕ ОТ ИВАН ВАЗОВ
⇒	↓	ПОМЕЩЕНИЕ ЗА ПРОДАЖБИ		ТЪКАЧНА МАШИНА	⇒		ЕДНО ОТ ИЗКУСТВАТА	↓	
⇒			ТЕРМИН ПРИ ИГРА НА БРИДЖ	⇒	ДЕТСКА ИГРАЧКА	⇒	↓	СТАРИ РУСКИ МОТО- ЦИКЛЕТИ УНИВЕР- СИТЕТСКА ЗАЛА	⇒
⇒	↓		ПОМЕЩЕНИЕ НА ХУДОЖНИК	↓	ЛЕТОПИС	⇒		↓	↓
РАЗНОВИД- НОСТ НА КАФЯВИТЕ ВЪГЛИЩА	⇒	СЪВКУПНОСТ ОТ СЛОЖНИ УРЕДИ ТРЕВИСТО ДЕКОРАТИВ- НО РАСТЕНИЕ			КАМАРИЛА	⇒		↓	КРЕВАТ
⇒	↓		ПРИРОДНА ДАРБА	⇒	↓	ЕФЕКТЕН НОМЕР	⇒	↓	↓
⇒			ШИРОК СТЯГАЩ ПОЯС			↓	АПОПЛЕКТИ- ЧЕН УДАР	⇒	
УЧАСТНИК В МОДНО РЕВИЮ	⇒		↓	ДЪРЖАВА В АФРИКА	⇒	↓	↓		
АГРЕГАТНО СЪСТОЯНИЕ	⇒			СТЕННА ПЛОСКОСТ С РЕЛЕФ	⇒		БАЛКАНСКА ПАРИЧНА ЕДИНИЦА	⇒	
⇒		ГОЛЯМ ТЪРГОВСКИ И РАЗВЛЕКАТЕ- ЛЕН ЦЕНТЪР МАШИННА ЧАСТ	⇒	ГОРЧИВА БИЛКА	⇒	СКАНДИНАВ- СКО НАРОДНО СКАЗАНИЕ	⇒	↓	
⇒				БЪЛГ. МОРСКИ КУРОРТ	⇒	СИЯНИЕ ОКОЛО ГЛАВАТА НА СВЕТИЯ	↓	ГРУПА ЯПОНСКИ ОСТРОВИ	
ПЛАНИНСКИ КУРОРТ КРАЙ ТЕТЕВЕН	⇒	↓		↓	ДОМОУПРАВИ- ТЕЛ	⇒	↓	↓	ГЕРОЙ НА ЕЛИН ПЕЛИН ОТ „ГЕРАЦИТЕ“
⇒		ЛЕЧЕБНА ПРОЦЕДУРА	⇒		ЖИВОТИНСКА ПОДКОЖНА МАЗНИНА	⇒			ФРЕНСКИ МАТЕМАТИК (1813-1854)
⇒		УРЕД ЗА НАРЯЗВАНЕ НА РЕЗБА			↓	ГРАД В БЪЛГАРИЯ	⇒	↓	↓
	ФР. АКТРИСА „СТО И ЕДНА НОЩ“	⇒	ПОСОБИЕ ЗА НАВИВАНЕ НА КОСА	⇒	РЕКА В ЗАПАДЕН СИБИР	⇒	ОБЛАСТ НА РАЗПРОСТ- РАНЕНИЕ	⇒	
ВЕК	АНГЛИЙСКИ ХУДОЖНИК (1761-1807)	↓	РИБЕН ПРОДУКТ, ХАЙВЕР	⇒	↓	ГЕРОИНЯ НА ЯВОРОВ ОТ „В ПОЛИТЕ НА ВИТОША“	⇒		КРЕПОСТ ДО ПРОВАДИЯ
⇒	↓		↓	ОРГАНИЗЪМ, НЕУЖДАЕЩ СЕ ОТ КИСЛОРОД	⇒	↓	ШИРОКОЛИСТ- НО ДЪРВО	⇒	↓
⇒				СИНЪТ НА ДЕДАЛ (МИТ.)	↓		ФРЕНСКИ ПИСАТЕЛ (1851-1935)	⇒	
⇒	РАВЕНСТВО В ШАХМАТА	⇒	АНСАМБЪЛ ОТ 5 ИЗПЪЛНИ- ТЕЛИ	⇒	↓	БЪЛГАРСКА АКТРИСА	⇒	↓	
УНГАРСКИ ПОЕТ (1877-1919)	ВТОРИ ЕКЗЕМПЛЯР ОТ ДОКУМЕНТ	↓	СБОРНИК ПРИКАЗКИ ОТ ЛАМАР	⇒		БИВШ ТЕНИСИСТ ОТ САЩ	⇒	ВЛАКНОДАЙ- НО РАСТЕНИЕ	⇒
⇒	↓	АМЕРИК. ДЖИПОВЕ ИНИЦИА- ЛИТЕ НА ЕДНО ОТ МИНИСТ- ЕРСТВАТА	↓		РОМАН ОТ САБИР АХМЕДОВ ПОВЕСТ ОТ ФРАНСОА ШАТОБРИАН	↓	↓	↓	ГОЗБА ЯДЕНЕ
ЧАСТИ ОТ ОБЛЕКЛОТО, КОИТО СЕ НОСЯТ НА КРАКАТА	⇒	Водно животно	⇒	СХОДСТВО СЪОТВЕТСТ- ВИЕ	⇒	↓		↓	АРМЕНСКИ ФУТБОЛЕН ОТБОР
⇒	↓	ЯПОНСКИ ХРЯН	⇒	ПОСТ ВЪВ ФУТБОЛА	⇒	БЛЯ ЗА ОБУВКИ	⇒	↓	ТРОПИЧЕСКИ ПЛОД
⇒			ЗАДНА ЧАСТ НА ШИЯТА	⇒	ЕЗЕРО В АВСТРАЛИЯ	↓	ДЪРВЕНА ОБИКОЛКА НА КАРТИНА	⇒	↓
ХОЛАНДСКИ ХУДОЖНИК (1582-1642)	⇒	РЕКА В ПОЛША	⇒	↓	ИТАЛИАН- СКА АКТРИ- СА - ВЛЮ- БЕНИТЕ ОТ ТОЛЕДО“	⇒	ГРАД ВЪВ ФРАНЦИЯ	⇒	ВЛАКОВА КОМПОЗИЦИЯ (ОСТ.)
⇒		СЪД ЗА ТЕЧНОСТИ	⇒		БИВША НЕМСКА ФИГУРИСТКА	↓	↓	↓	ЦИТРУСОВ ПЛОД, ЗЕЛЕН ЛИМОН
⇒		ПЛАТНОХО- ДЕН КОРАБ С 3 ИЛИ 4 МАЧТИ СЪПРУГ НА ДЪЩЕРЯ	⇒		↓	ПРОИЗВЕД- ЕНИЕ НА ОМИР	⇒	↓	
РУСКИ КОНЕН ВОИНИК	⇒	↓	ШАРАНОВ ХАЙВЕР	⇒		↓	ГРАД ВЪВ ФРАНЦИЯ	⇒	ВИД ЛЕКА СПЛАВ
⇒			↓				↓	↓	
⇒			ШУТ СМЕШНИК	⇒	ФИНАЛ	⇒		СТИХОТВО- РЕНИЕ ОТ РОБЪРТ БЪРНС	⇒
⇒			↓						
ГИГАНТ, ВЕЛИКАН	⇒		ЦЕРЕМОНИЯ	⇒			ПОТОМЪК НА ИНДИЕЦ И БЯЛ	⇒	

РЕЧНИК: АРАТ, ГАГАТ, ЕДОНИ, ЕЛОРА, НИМБ, ОНОРЕ

ЕВЕЛИНА ТУМБЕВА

Отговори от миналия брой	Водоравно: Деепричастие. "Оцеола". Октава. "Аида". Кеклик. "Уно". Даки. Ланг (Джесика). Хаити. Каторга. Дъб. Твен (Марк). "Хари". Анон. "Армида". Вава. Анов (Николай). Изер (Йосиф). Пал. "На Лора". Имам. Аликата (Марио). Литотом. "Нам". Апел. Йон. Мар (Николай). Вилар (Жан). "Апачи". "Караман". Нюх. Етил. Рами. Осинин (Димитър). "Има". Ари. Морев. Ле. Акцент. Сироп. Ласкин (Иван). Ларина. Вини (Алфред дьо). Албит. Ник. Ято. Кекс. Гали. Ака. Арк. "Дракула". "Аран". Идиом. Арина. "Осасуна". Окоп. Ана. Ананас. Генотип. Одеколон. Ела. Амур. Данов (Христо). Тил. Арана. Илеш (Бела). Ара. Дион (Селин). Милена. "Абагар". Напредък. "Не". Анемона. "Нант". Карима (Ана). Акинак.	Отвесно: Леонкавало (Руджеро). "Амистад". Еридан. Еко (Умберто). Ралин (Радой). Мор. Орион. Липа. Апт. Кивот. Киров (Бисер). Кокон. Орн. Рада. "Арома". Епик. Мот (Невил). Анет. "Нивата". Атаров (Николай). Нед. Пиер. Чакона. "Орас". Ликра. Пламък. "Фа". Ироним. Мила. Сара. Аника. Са. Гном. "Ванеса". Кино. Ал (Даниил). "Атила". Ванини (Ванина). Клоунада. Ени. Ида. Мал (Луи). Наиб. Ла. Еми-нем. Меандри. "Ман". Книга. Акула. Гъмза. Рюиц. "ТА". Оноре. Док. Биела. Хмел. Ласал (Ерик). "Шана". Цех. Дрипа. Анани. Анод. Бек. "Реката". Кепе. Три. Асана. Ами. Олив. Палата. "Икарус". Нагон. Илитерат. Чирен. Кан. Горана. Акин. Лапили. Атанас. Варак.
-----------------------------	---	---

АБОНАМЕНТ 2026

Днес в броя
Фонд „Научни изследвания“ отплати 22 успешни проекта в 11 области

Аз-буки
НАЦИОНАЛНО ИЗДАТЕЛСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Наг 3100 зрелостници на допълнителна матура

2780 лв. за асистент в висше училище
Министрите си обавиха обещанията на изградата на един студент в общ 48 професионални магистратури

2780 лв. за асистент в висше училище
Министрите си обавиха обещанията на изградата на един студент в общ 48 професионални магистратури

2780 лв. за асистент в висше училище
Министрите си обавиха обещанията на изградата на един студент в общ 48 професионални магистратури

Изданията на „Аз-буки“	Цена за година
Български език и литература	55,65 лв. / 28,45 €
История	55,65 лв. / 28,45 €
Математика и информатика	55,65 лв. / 28,45 €
Педагогика	107,4 лв. / 54,9 €
Професионално образование	65,71 лв. / 33,6 €
Стратегии на образователната и научната политика	69,24 лв. / 35,4 €
Философия	40,68 лв. / 20,8 €
Обучение по природни науки и върхови технологии	69,33 лв. / 35,45 €
Чуждоезиково обучение	55,65 лв. / 28,45 €
Вестник „Аз-буки“	112 лв. / 57,25 €
Цена за година онлайн	
Вестник „Аз-буки“	95 лв. / 48,57 €

Абонирайте се В РЕДАКЦИЯТА с отстъпка

5% от цената – при **ТРИ** и повече издания

10% от цената – при **ПЕТ** и повече издания

15% от цената – за **ПЪЛЕН** комплект от изданията

Контакти: София 1113,
бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5,
тел.: 0700 18466;
azbuki@mon.bg

www.azbuki.bg

„Вълшебните обувки на Кая“ гостува и в Разград и Варна

След София и Пловдив детската книга с мисия „Вълшебните обувки на Кая“ на Националното издателство „Аз-буки“ бе представена в още два български града – Разград и Варна. Премиерата на първата детска книга за деца с еквеноварус в Разград се състоя в Регионалната библиотека „Проф. Боян Пенев“ в присъствието на много деца, родители и жители на града.

Специални гости на представянето бяха третокласниците от ОУ „Васил Левски“ с класен ръководител Елка Иванова. Голяма част от тях бяха придружени и от своите родители. Настоящият учениците заедно със своята учителка работят по проект за социално-емоционално учене, така че за тях литературната среща бе не само интересна, но и полезна.

„Това не е просто детска книжка, а терапевтична приказка, която учи на емпатия и разбиране и помага на децата да преборят страховете“, каза на премиерата директорът на Национално издателство „Аз-буки“ Емил Спахийски. Той заяви, че Издателството е отдадено на много каузи и една от тях е именно книгата „Вълшебните обувки на Кая“.

Неин автор е журналистката Дилана Кочева, която освен майка на Кая е и редактор в Издателството. Красивите илюстрации в книгата, които пресъздават напълно достоверно обувките за сън, които трябва да носят всяка вечер децата с болестта еквеноварус, са дело на талантливата Ина Кьорова.

„Книгата „Вълшебните обувки на Кая“ учи на доброта, на разбиране и да приемаме различните от нас“, каза авторката Дилана Кочева. Тя изрази надежда творбата ѝ да се превърне в мост към приемане на различните от нас, независимо дали те се отличават по цвят на кожата, майчин език, етнос, религия или физически белег. По думите ѝ историята в книгата е вдъхновена от реалния живот на дъщеря ѝ Кая. Тя е родена с еквеноварус – болест, позната още като „криво стъпало“, и всяка вечер трябва да спи със специални обувки.

„Книгата е терапевтична, защото помага на децата да заобичат нещо, което не харесват“, заяви Дилана Кочева. И изрази надежда чрез книгата да помогне на други родители, които ще бъдат в нейната ситуация, да обяснят на детето си защо е различно. Тя прочете откъс от „Вълшебните обувки на Кая“ и апелира децата никога да не се отказват от това, за което мечтаят.

Главният библиотекар в РЕ „Проф. Боян Пенев“ Мила Маринова сподели изключителното си задоволство, че библиотеката е домакин на представянето на тази детска книга в Разград, и че винаги ще подават ръка на добрите каузи. Тя поднесе на гостите подаръци по повод 155-годишнината на Регионалната библиотека.

Представянето на „Вълшебните обувки на Кая“ във Варна бе с фокус върху медицинската страна на заболяването – ранната диагностика и последващите стъпки към неговото лечение. Специални гости на събитието в бистро „Булевард“ бяха доц. д-р Симона Анжел и д-р Мирослав Живков.

Малки и големи гости на премиерата в Разград следяха с интерес вълшебните приключения на Кая

Доц. д-р Симона Анжел е специалист по акушерство и гинекология в Специализираната болница по акушерство и гинекология за активно лечение – Варна, доцент в МУ – Варна, и репродуктивен специалист към МЦ за асистирана репродукция „Варна“. Тя обясни кога и как се диагностицира заболяването еквеноварус и при кои случаи най-често се налага да се направи амниоцентеза, за да се разбере дали плодът има съпътстващи заболявания. „Изключително важно е да не се пропускат прегледите по фетална морфология“, каза тя и обясни, че точно при тях може да се разбере за болестта.

Другият специален гост – д-р Мирослав Живков, е сред първите български ортопеди, които въвеждат съвременни техники за удължаване на крайници, след като придобива международни сертификати от обучения в Англия, Турция и САЩ. Дейността му обхваща практикуването на метода „Понсети“ при лечение на еквеноварус. Той е излекувал хиляди деца с криви крачета не само от България, но и от Македония, Сърбия и Русия. Понастоящем д-р Живков работи в МЦ „Хелиос“ във Варна.

Той посочи, че е много важно, когато родителите разберат, че детето им е диагностицирано с еквеноварус, да се мобилизират и да спазват препоръките на лекуващия ортопед. Д-р Живков обясни, че заболяването е напълно лечимо и че най-трудно е през първата година от раждането на детето, когато се налага обезвдвигване на крайниците с гипс и операция за удължаване на ахилесовото сухожилие. След това децата трябва да носят т.нар. вълшебни обувки по график в началото по 23 часа в денонощието, а след това – по 13 часа. **АЗ-БУКИ**

Съюзът на химиците в България,
Факултетът по химия и фармация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“,
Федерацията на научно-техническите съюзи и РУО – София-град,

ОРГАНИЗИРАТ

Национален ученически конкурс Празник на химията - 2026

Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“ е медиен партньор на Конкурса

Учениците, които проявяват интерес към природните науки, могат да вземат участие в една от четирите състезателни категории на новото издание на Националния ученически конкурс „Празник на химията“. Те имат възможност да се включат в него с презентация, постер, есе или изследователски проект. Възрастовите групи за участие в категориите презентация, постер или есе са три: V – VII, VIII – X, и XI – XII клас.

Темите за избор за всички възрастови групи за състезателни категории постер, презентация и есе са „Химията в нашия дом“, „Химията в услуга на красотата“ и „Златната треска на XXI век – редкоземните елементи“.

В категорията изследователски проект могат да участват ученици от VIII до XII клас. Избралите да подготвят изследователски проект, могат да работят по всяка тема, свързана с предмета химия и опазване на околната среда. В проекта се търси решение на важен или значим проблем по конкретната тема, като за неговото представяне се използва научен метод.

Подобни критерии за изготвяне на изследователски проект са публикувани в секция „Празник на химията“ на сайта „Природни науки“.

Изпратеният проект се подлага на предварителна оценка от комисия, като само участници с минимум 35 от

максималните 40 точки се допускат до защита. Всеки класиран участник представя изследователския си проект под формата на постер и ще бъде оценен от комисията.

Срокът за подаване на заявления за участие е 4 март 2026 г. Изпратените презентации, есета, постери и изследователски проекти ще бъдат оценени от комисии в периода от 10 до 25 март 2026 г. На 3 април 2026 г. ще бъде публикуван протокол с първите петима финалисти, подредени по азбучен ред (при еднакъв брой точки ще бъдат допуснати до защита повече от петима участници) за категориите презентация, постер и есе по възрастови групи и списък с допуснатите до защита изследователски проекти.

След 20 април 2026 г. на сайта „Природни науки“ и на интернет страницата на Факултета по химия и фармация на Софийския университет ще бъде публикувана програмата за защитите в периода 24 – 26 април 2026 г., а на 30 април 2026 г. – протокол с окончателното класиране на участниците в „Празник на химията 2026“.

Всички участници с призови места по категории (есе, постер, презентация, изследователски проект) и възрастови групи (V – VII, VIII – X и XI – XII клас) ще бъдат отличени с награди, които ще получат допълнително по куриер.

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

ИСТОРИЯ

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ОБУЧЕНИЕ
ПО ПРИРОДНИ НАУКИ
И ВЪРХОВИ ТЕХНОЛОГИИ**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

ФИЛОСОФИЯ

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ЧУЖДОЕЗИКОВО
ОБУЧЕНИЕ**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

47

27 ноември – 3 декември 2025 г.

Проблеми със синхронните ерове

*Откъс от „Формообразуване на прилагателните
с наставка -ен: морфофонологичен
и методически анализ“*

Проф. д-р Георги Христовски

Лисабонски университет

Доц. д-р Антония Радкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

1. Увод

Основната цел на изследването е да осъществим възможно най-пълно описание на обкръженията, при които се наблюдава редуване на *е* с нула в прилагателни, образувани с наставка *-ен*. Едновременно с основната цел търсим да постигнем съпътстващи цели: теоретична и практическа. Задачите, които си поставяме, са следните: а) да установим при какви контексти и условия *-е* се редува с нула и кои са обуславящите редуването фактори; б) играят ли някаква роля сричката и сричкообразуването; в) за какво явление би било правилно да се говори: епентеза, елизия или друго. Също така търсим отговор на въпроса по какъв начин лингвистичното описание би могло да бъде използвано от преподавателя по български език в процеса на езиковото обучение и могат ли на пръв поглед сложните, абстрактни анализи на лингвистите да бъдат сведени до по-опростен естествен изказ, който да се използва в обясненията на тази материя от преподавателя.

Отговорите на тези въпроси са актуални и предвид на това, че от появяването на генеративната фонология (Chomsky & Halle 1968) до наши дни изпадането или вмъкването на гласна, изпадането на диахронни слаби ерове и евентуалното появяване на синхронни ерове и тяхната фонологична репрезентация са обект на разгорещени дискусии и

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

*Списание се реферира
и индексирва в Web of Science:
Emerging Sources Citation Index*

Главен редактор

Проф. д.п.н. Галя Христовова
E-mail: hristozova@bfu.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
E-mail: bel@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Български език и литература“, кн. 3/2025:

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Роли и езици в съвременното българско изкуствознание / *Галина Лардева*

Езикът на края и езикът на света. Апокалиптичното писане на Блага Димитрова / *Мария Калинова*

Пътища към света на другите. Преводните книги на издателство „Христо Г. Данов“ в първото му десетилетие / *Йоанна Гудалова*

ЕЗИКОЗНАНИЕ

Съвременната българска езикова политика – между кризите в обществото и динамиката на езиковите процеси (исторически и съвременни аспекти) / *Владислав Миланов / Гергана Дачева*

Професионалният лекарски език / *Ивета Ташева*

The Ontological Status of the Curse and the War in Ukraine / *Olena Klymentova*

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА ПО СВЕТА

Формообразуване на прилагателните с наставка -ен: морфофологичен и методически анализ / *Георги Христовски, Антония Радкова*

МЕТОДИКА

Многоезичието и межкултурната комуникация като теми в продължаващата квалификация на учителите по български език и литература / *Росица Пенкова*

РЕЦЕНЗИИ И ИНФОРМАЦИЯ

Сред трагизма и триумфа на Дойран („Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918“, съст. Владислав Карагеоргиев, 2024) / *Владимир Игнатов*

Принос към изучаването на българската лексикална прозодия (Морфологични и прозодични аспекти при акцентуването на съществителни имена в българския език, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2024) / *Димка Савова*

задълбочени изследвания. Озвучаването или изпадането на така наречените синхронни ерове служи като опитно поле за изпитание на поредица теоретични модели. Описанията, направени от различни лингвисти, са повлияни до голяма степен от водещия модел или модели в момента на изследванията им и не е учудващ фактът, че всяко описание, считано за последното окончателно решение на проблема, бързо става, след появата на някоя нова теория или подход, предпоследно.

Ще се опитаме да приложим някои съвременни теоретични лингвистични модели, доколкото обемът на студията го позволява, надявайки се те да допринесат за по-правилното разбиране на явлението. Например описание на обкръженията на редуващите се гласни изисква използване на модел за репрезентация на вътрешната структура на звуковете и евентуални модели за премахане на редуваната информация. Прозодификацията на поредицата звукове, включваща хипотетични ерове, изисква прилагане на теория за сричката и сричкообразуването. Класически генеративисти като Halle (1959) и Lightner (1965, 1972), които правят първите генеративни описания на еровете в руския език, а Scatton (1975) – в българския, не разполагат с геометрия на различителните признаци, автосегментна фонология, прозодична фонология, та дори и с теория за сричката – модели, появили се в края на 70-те и началото на 80-те години. Класическият генеративен модел на Chomsky & Halle (1968) не използва като лингвистична единица сричката, от една страна, а от друга – оставя настрана връзката между морфология и фонология, или както е модерно да се нарича интерфейсьт фонология – морфология. Тези празноти бързо започват да се запълват с появата на първите теоретични трудове за сричката, например на Kahn (Kahn 1976), а теорията за взаимодействието между фонология и морфология започва да се изучава по-задълбочено с появата на лексикалната фонология на Kiparsky (1982, 1985), Mohanan & Mohanan (1984), Booij & Rubach (1987) и Rubach (1993).

2. Възможни подходи при описание на изпадането или запазването на гласната е от наставка -ен

Да разгледаме примери на прилагателни, чиито корени или основи завършват на една съгласна.

Таблица 1. Прилагателни, чиито корени или основи завършват на една съгласна

А. Прилагателни	Б. Прилагателни (м. р., ед. ч., членувани; ж. р.; ср. р.; мн. ч.)
дреб+ен	дреб+н+о
основ+ен	основ+н+о
вод+ен	вод+н+а
багаж+ен	багаж+н+и
цинич+ен	цинич+н+о
улич+ен	улич+н+ия(т)
успеш+ен	успеш+н+а

Независимо към какъв теоретичен модели би се придържал изследователят, нека погледнем какви са логиче-

ските възможности за описание на изпадането или запазването на *е* от наставка *-ен*:

– **елизия** на *е* в думите от дясната колона – при тази хипотеза трябва да се обясни защо няма елизия на *е* в думите от лявата колона, а и в други думи със същата или с подобна структура и при какви обстоятелства тя се осъществява;

– **епентеза** на *е* в думите от лявата колона – при тази хипотеза трябва да се обясни защо няма епентеза на *е* в думите от дясната колона, а и в други думи със същата или с подобна структура и при какви обстоятелства тя се осъществява;

– **по-абстрактна фонологична структура**, която се проявява като *е* в прилагателните в лявата колона, а не се проявява в сродните думите в дясната (нещо като архифонемата на Трубетской (Trubetskoy 1939) или частично специфицирания абстрактен сегмент от класическата генеративна фонология). При тази хипотеза трябва да се опишат обстоятелствата и причините, при които се проявяват конкретната фонетична реализация на *е* и конкретната фонетична реализация нула, а също така да се обосноват елементите, които съставляват тази структура.

– **аломорфия** – в думите от лявата колона морфологичното правило прикачва аломорф *+ен*, а в думите от дясната – аломорф *+н*. Тук ролята на фонологията е намалена дотолкова, доколкото прикачването на един аломорф зависи от фонологични фактори, и теоретично би могла да бъде сведена до минимум, ако погледнем на фонологичните редувания в един език само като на „аранжиране на съответните аломорфи“.

– **индексация** на правила или ограничения към група от морфеми, към които принадлежи и *+ен*: тези правила „трият“ гласната *е* в определен контекст, но само в специфична група от морфеми и не се прилагат за останалото подмножество морфеми;

– **при огледалния вариант** на индексацията суфиксът е само един – *+н*, и той принадлежи към специфична затворена група от суфикси и корени, към която при дадени обстоятелства се вмята гласната *е*.

Повечето от тези възможности (може би без последната) са използвани в специализираната литература като работни хипотези.

3. Кратко описание на явлението в българската лингвистика

Въпросът за фонетичните промени, които се наблюдават при образуването на формите на прилагателните в българския език, е бил предмет на различни изследвания.

По отношение на тези прилагателни се използват термините „фонетична промяна“ (Stoyanov 1983) и „звукова промяна“ (Nicolova 2008). По въпроса дали при образуването на тези форми се наблюдава елизия, епентеза или редуване, няма еднозначно мнение. Според Стоянов (Stoyanov 1983) възникването на формите на прилагателните включва елизия.

Тотоманова използва термина „епентеза“, за да опише явлението като вмъкване на гласна между двете съгласни в края на прилагателните (Totomanova 2001, p. 21). Явлението **ерова епентеза** е добре познато и описано в българската историческа фонетика като една от най-очевидните последици от изпадането на слабите краесловни ерове. Безспорно е, че вмъкването на гласна между шумова и сонорна съгласна в краесловие трябва да се разглежда в контекста на цялостния фонетичен развой на българския език (Totomanova 2001, 2014).

Jetchev (1999) и Hristovsky (2001, 2021) разграничават епентетичната гласна *ъ* [ə] от вокализирания заден ер (/U/ → [ə]), като редуващото се *е* в българския език може да бъде само резултат от вокализация на предния ер (/I/ → [e]), т. е. авторите считат, че в български има само епентеза на *ъ*.

Запазване на *е* във всички форми на дадено прилагателно се систематизира от български-те езиковеди по следните начини: някои относителни прилагателни, прилагателните, означаващи веществен произход, прилагателните за цвят, прилагателните с ударение върху *-ен*. Както се вижда, повечето от критериите са семантични. На първо място се посочва, че „много относителни прилагателни с наставка *-ен*, не изпускат суфиксното *-е*“ (Stoyanov 1983), но от това правило има много изключения, тъй като съществуват множество относителни прилагателни, които образуват формите си според общото правило. Също така прилагателни като памучен, железен, златен, сребърен, каменен, воден и др. представляват изключение от групата на прилагателните с веществен произход.

Въпреки че явлението по традиция се разглежда в морфологичната част на описанията на съвременния български език, съществуват и фонологични обяснения: „Поради основния закон за строежа на сричката в българския език, който се изразява в това, че гласният звук не може да бъде отделен чрез шумов съгласен от сонорен съгласен, и на други ограничения в съчетаемостта на съгласните, в някои прилагателни не е възможно изпадането на суфиксното *-е*-, например: стъклен, стък-

лена (невъзможно: стъклена), маслен, маслена (невъзможно: маслна) и др.“ (Stojanov 1983, p. 164). Именно към този подход ще се придържаме в настоящия текст за описание на явлениято, но с една разлика – ще се опитаме да покажем къде свършва дадена сричка и защо не всеки звук би могъл да е част от структурата в сричковата йерархия.

4. Подбор на данни и описание на редуването на *е* с нула

За да потърсим условията, при които се използва едната или другата наставка, от Обратния речник на съвременния български език (1975, pp. 397 – 459) са извадени всички думи, завършващи на *-ен*, и са проверени всички контексти на редуванията на гласна *-е* с нула (Hristovsky 2001). Обкръженията на редуването на гласната *е* от суфикса *-ен* в прилагателните са описани и от Жечев (1999), който обаче не прави подробно описание на групите съгласни в края на основата или корена преди нея, но обръща специално внимание на думите, съдържащи така наречените метатетични корени: връх – връхен – връхна – върхът, където гласната *ъ* се явява пред съгласните *р* или *л* в едни форми или след тях в други. На мнение сме, че тези две описания дават пълна картина на обкръженията на редуването или на нередуването на *е* с нула в този суфикс и данните, извлечени от тях, биха могли да бъдат използвани за лингвистичен анализ.

При първоначален преглед на българските прилагателни с наставка *-ен* можем да установим следните най-общи случаи.

– Гласната *е* се редува с нула: болен – болна, устен – устна, нервен – нервно.

– Гласната *е* не се редува с нула: лимонаден-лимонадена, лампен – лампени, сватбен – сватбено.

Отсъствието на редуване в тези прилагателни обаче показва нагледно, че при дадени предвидими или непредвидими условия редуването не се осъществява или се блокира и една от основните наши цели е именно да разберем причините за това блокиране.

– Гласната *е* веднъж се редува, а друг път не: *копривен* – *копривена* / *копривна*, *гъбен* – *гъбена*/*гъбна*.

Прилагателните от този трети тип са малко на брой и следват един от двата по-горе споменати образци, но редуването или нередуването по-скоро е свързано със значението, тъй като *гъбена* се използва за гъбена супа, а *гъбна* – за гъбни бактерии. Прилагателното с наставка *-ен* с изпадаща гласна *е* има едно значение, а с неизпадаща – друго значение и това не може да се предвиди по семантични признаци, а формите трябва да се запаметят от носителя на езика или изучаващия български като чужд език с техните съответни значения. Тези форми потвърждават ясно, че българският не само че използва два морфологично различни суфикса, но може да си служи с тях, пораждайки различни значения, когато се добавят към един и същ корен.

5. Фонологични контексти и образци при формообразуване на прилагателни с наставка *-ен*

За да можем да извлечем правила, закономерности или обобщения, е необходимо да разгледаме по-голям обем прилагателни и по този начин да изолираме образци, които от своя страна, бихме могли да подложим на лингвистичен анализ. Независимо от различните дефиниции за правило, нека започнем с общото положение, че правилата имат за цел да опишат как явленията при дадени конкретни условия ще се осъществят по точно определен и напълно предвидим начин. Едно правило е по-добро от предишното, ако обхваща по-голяма съвкупност от граматични форми (по-възможност и форми, които са считани от предишното правило за изключения) или просто успява да опише явлениято по ясен, логичен, непротиворечив и в крайна сметка по-разбираем начин. Да отбележим също така, че като начало следваме най-общ постулат от генеративната граматика, който гласи, че закономерности, правила или ограничения могат да се изолират там, където информацията е предвидима. Ако информацията, отнасяща се до дадена граматична структура или явление, е непредвидима, не е възможно да се опишат закономерности, независимо от лингвистичния модел.

При първоначален преглед на данните се изясни, че би било правилно да се вземат под внимание следните критерии за организирането им в подгрупи с общи характеристики (виж също Hristovsky 2001):

– на какъв звук завършва коренът или основата: съгласен, гласен или глайд;

– броят на съгласните, на които завършва коренът, основата или думата, към които се прибавя суфиксът *-ен*;

– разликата в звучността на съгласните от консонантните клъстери пред *-ен* и дали нейните относителни стойности се повишават, или намаляват към периферията на сричката;

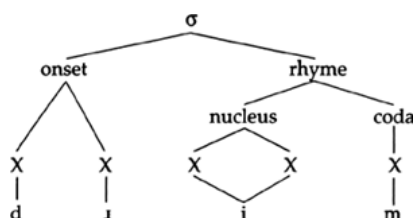
– мястото и начинът на учленение на съгласните и каква роля те играят за запазване или изпадане на *e* от *-en*. Според геометрията на различителните признаци местата на учленение са лабиален, коронален, дорсален и фарингален (да се подразбира признак, лабиален признак, коронален признак и т. н.) (Clements & Hume 1995), но българският използва само първите три.

5.1. Прилагателни, чиито корени или основи завършват на една съгласна

Примерите с прилагателни като *дреб+en* – *дреб+н+o*; *вод+en* – *вод+н+a*; *багаж+en* – *багаж+н+и*; *цинич+en* – *цинич+н+o* са представителни за типичните и най-често срещани контексти на редуването на суфиксното *e* с нула. То се наблюдава при повечето прилагателни, чиито корени или основи завършват на една съгласна (повече от 75% от прилагателните, завършващи на *+en*). Ако този суфикс е следван от окончание или наставка, които започват или се състоят от гласна, то тогава *e* не се реализира фонетично.

5.2. Прилагателни, чиито корени или основи завършват на две съгласни

По-интересни и важни за настоящото изследване според нас са обкръженията, при които коренът или основата, към които се прикачва *+en*, завършват на две съгласни. Голяма част от редуванията биха могли да бъдат предвидени и обяснени, вземайки под внимание свойствата на съгласните, които се намират непосредствено пред *+en*, и способността им да се интегрират в сложна сричкова кода. При сричка с бинарно разделение кодата е крайт на сричката. Най-често използваният модел за репрезентация на сричките е този с двойно разклонена рима (вж. фиг. 1):

Фигура 1. Репрезентация на сричковата структура според бинарния модел
σ → Начало, Рима; Рима → Ядро, Кодата (Blevins 1995, p. 216)

Това обстоятелство е валидно независимо дали изследователят използва аломорфен подход, или абстрактен фонологичен сегмент. Пълното описание на силабичния статут на двете съгласни в края на корена или основата е от определящо значение за откриването на закономерности.

Един от основните принципи при сричкообразуването, формулиран от Jaspersen (1904) и използван може би за пръв път от Selkirk (1984), гласи, че между всеки член на сричката и ядрото на сричката трябва да има повишаване на звуковата сила или плато (Clements 1990 и Blevins 1995, p. 210). Скалата на Clements (1990) подрежда звучността на звуковете от висока към ниска по следния начин: *гласни* > *глайдове* > *ликвидни* > *носови съгласни* > *обструенти*, като в някои скали обструентите са подчинени на йерархията *фрикативи* > *оклузивни*.

Нашите хипотези са, че:

– определени клъстери в средата на думата преди суфикса *+en* могат да образуват граматични кода, които не блокират изпадането на гласната *e* от суфикса, когато е следван от гласна в следващия суфикс. Това са клъстерите с понижаване на звуковата сила в сричката по посока към периферията на сричката.

– други клъстери не могат да образуват сложна кода и не позволяват на *e* да изпадне, принуждавайки го да стане ядро на нова сричка. Това са клъстерите с повишаване на звучността по посока към периферията на сричката.

– клъстерите със запазване (плато) на звучността имат различно поведение, затова могат да бъдат разделени в подгрупи, за които ще приведем примери по-долу.

Пълния текст четете в „Български език и литература“, кн. 3

Съставяне и структура на нюфусите

*Откъс от „Нюфус дефтерите като извор
за регионалните изследвания“*

Доц. д-р Николай Тодоров
Русенски университет „Ангел Кънчев“

Д-р Алджан Джафер
Исторически музей – Омуртаг

**Доц. д-р Гергана Георгиева, д-р
Невена Неделчева**
Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“

Османските регистри традиционно предизвикват интереса на изследователите и представляват важен елемент от изворовата база за историческата реконструкция на периода XV – XIX в. Промените, които съпътстват администрирането на империята, водят до промяна на начина на регистрация на подвластното население, както и на структурата на съставяните регистри. Сравнението на ранните дефтери с тези от XIX в. показва, че вторите са в голяма степен по-подробни и по-богати на информация, особено що се отнася до икономическия статус на описаното население.

Предмет на настоящото изследване са нюфус дефтерите. Тяхното съставяне започва след 1830 г. и е в пряка връзка с реформите, предприети от султан Махмуд II, особено след премахването на еничарския корпус през 1826 г. и въвеждането на нова редовна войска. Основната цел на този тип дефтери е да се регистрират годните за военна служба мюсюлмани, както и да се организира облагането на немюсюлманите с данъка джизие.

При сформирани на новата войска под името “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” („Победоносните войници на Мохамед“) държавата има нужда да постави в ред и отчет-

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

*Списанието се реферира
и индексира в Web of Science*

Главен редактор
Чл.-кор. проф. д.и.н. Иван Русев
E-mail: ivroussev@ue-varna.bg

Редактор
Д-р Албена Симова
E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 4/2025

ДОКУМЕНТАЛНО БОГАТСТВО

Нюфус дефтерите като извор
за регионалните изследвания /
Николай Тодоров, Алджан Джа-
фер, Гергана Георгиева, Невена
Неделчева

ПОГЛЕД НАД БАЛКАНИТЕ

Изчезнали софийски сгради и
паметта за столичния благодетел
Иван Денкоглу / Юра Констан-
тинова

ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ГРАНИЦИ

Сардинският военнопленник от атаката на Леката бригада: пре-междията на лейтенант Джузепе Ландриани по време на Кримската война / Христо Стайков

Eugenics and Euthanasia in Czechoslovakia (1914 – 1945): Historical, Social, and Educational Contexts / Lukáš Stárek, Jarmila Klugerová, Dušana Chrzová, Anastázie Zuzana Roubalová

РЕГИОНАЛНИ ПРОУЧВАНИЯ

Dynamics of Cultural and Religious Processes in Areas of Depopulation / Mira Markova, Violeta Kotseva, Kremena Iordanova

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Покана за история. Няколко критични бележки по повод първия опит за историческо изследване на телевизията в България / Пенчо Д. Пенчев

ност своите финанси и своя военен потенциал. Чрез нюфус дефтерите тя цели да се сдобие с реална представа за броя на отговарящите на условията за постъпване в армията мъже (Başaran 2017, p. 307). Руско-турската война от 1828 – 1829 г. отлага с няколко години пълната регистрация на годното за военна служба мъжко население на империята, затова първите нюфус регистри се появяват след нейното приключване през 1830 – 1831 г. В тях се описват всички мъже – мюсюлмани и немюсюлмани, разделени в две групи. В първата група са вписани две категории – матлуба мувафък (годни за военна служба) и матлуба гайр-и мувафък (негодни за военна служба). Във втората група попадат инвалидите (сакат), възрастните (ихтияр), малолетните, пенсионерите и „неспособните“ (амелманде) (Erdoğan 2017, p. 58).

За целта е обособена специална канцелария – Ceride Kalemi, която трябва да разшири преброяването от 1831 г. и да систематизира получаваната от провинцията информация. В провинциалните центрове са създадени регистрационни служби, които имат задачата да изпращат информация за настъпили промени в статуса на населението на всеки три месеца, като впоследствие този срок е увеличен на шест месеца. Този тип дефтери, които отразяват промените в статуса на населението, се наричат „дефтери на жизнените събития“ (vukuât defteri) (Erünal 2020, p. 6). Създадените за целта чиновнически позиции по места са три: нюфус назър, мукайид (регистратор) и кятиб (писар). Построени са и специални сгради, в които се помещават служителите по нюфуса – журналхане (Güneş, 227). Съставът на тези служби е непостоянен и вероятно се влияе от колебанията на централната власт при налагането на тези нови за нея административни структури.

В дефтерите от 1840 – 1841 г. за издръжката на мухасълската администрация в Силистра присъстват следните чиновници: писар по регистъра (jurnal) на силистренския нюфус (nüfus Silistre'nin jurnal katibi) с месечна заплата от 200 гроша; регистратор на силистренския нюфус (nüfus Silistre'nin mukaууid) – 150 гроша. Интересно е, че в останалите кази и нахии в мухасълска са назначени само регистратори с различни по размер заплати: jurnal mukaууid в каза Чардак – 100 гр.; jurnal mukaууid в каза Омур Факъ и нахия Топчи – 100 гр.; jurnal mukaууid в нахиите Шарви, Афлатар и Каралар – 150 гр.

В същите дефтери за Сливен през 1841 г. служителите са следните: надзорник на нюфуса (nazır nüfus); вторият е записан само като журнал (така е споменат и в останалите части на дефтера) и регистратор (mukaууid nüfus). Трябва да се обърне внимание, че едни и същи служители в отделните кази и нахии получават съвсем различно заплащане, което вероятно се определя от броя на жителите на съответната фискално-административна единица и от различната натовареност на служителите. На места, като в каза Ямбол например, чиновниците по нюфуса са обединени с тези по емляка (описващите недвижимите имоти).

След премахването на мухасълската система през 1842 г., в санджакските центрове се назначават каймаками, които поемат административното ръководство (Özkaya 2022). В дефтерите за издръжка на новата администрация лицата, ангажирани с изготвянето и воденето на нюфус дефтерите вече са две: надзорник на нюфуса (nazır nüfusu) и писар регистратор на нюфуса (katib mukaууid nüfusu) със заплати съответно от 150 и 100 гр. Тези чиновници са в постоянна комуникация с местните религиозни лидери (свещеници, имами), административните служители и

първенците (мухтари, мухбири, коджабашии), с цел актуализиране на събираните данни за населението (Egünl 2020, p. 6).

Важен въпрос, на който трябва да се отговори, е защо нюфус дефтерите нямат заверки с печати и подписи на служителите, които са ги изготвили, каквато е практиката при теметгуат дефтерите например. Отговорът най-вероятно е, че те са постоянно действащи документи, които се попълват и актуализират до следващата обща регистрация. Това се потвърждава и от използваната османска терминология – журнал, т.е. регистър, в който се вписва променяща се информация или такава, която се обновява. Например в нюфус дефтера на Трявна редовно са отбелязвани починалите, като над името им е записван терминът „мюрд“ (починал), а към всяко хане са дописвани новородените. Така в хането на Петко Рачов Славейков откриваме записани всичките му синове, включително роденият през 1866 г. Пенчо Славейков, макар дефтерът да е съставен, както е записано в една специална бележка, през 1848 г. В този дефтер също така ясно личат различните почерци на хората, правили вписванията през различните години.

Същевременно се откриват отделни нюфус дефтери, които имат заверка. Така например в края на нюфус дефтера на християните на Сливен от 1837 г. има следната заверка: „Написа го бедният, да бъде свято божие то име – Ес-сейид Абдулрахман, наместник кадия на град Сливен. Нека му бъде простено“. Същата заверка, но на кадията на Филибе – Мустафа заде Ибрахим ефенди, е вписана в нюфус дефтера на Калофер от 1833 – 1834 г. Наблюденията върху нюфус дефтерите показват, че наличието на кадийски заверки е по-скоро изключение, отколкото правило. Вероятно тези заверки са местна практика или са характерни за определен период – 30-те години на XIX в., когато се е изисквало легализирането на дефтера от кадията или неговия наместник. За момента подобни заверки се срещат рядко в нюфус дефтерите и е трудно да се анализират по-задълбочено като елемент на процедурата на регистрация.

Забелязва се разлика в начина на водене на дефтерите. Някои от тях са много подробни – в тях основните данни са изписани с черно мастило, допълнителните вписвания с червено и имат имат редица допълнителни бележки. Други са много по-семпли, съдържат по-малко информация и са изписани изцяло с черно мастило – те най-вероятно са копия (сурети) на оригиналните нюфус дефтери.

Въпреки усилията на държавата за цялостно и пълно преброяване на мъжкото население някои мюсюлмански семейства успяват да укрият от властите членове от домакинството си от регистрация в нюфус дефтерите (Yüksel 2006, p. 78). Терминът, който определя това действие, е именно „укриване“, тъй като по този начин те няма да бъдат включени в списъците за военна служба. При немюсюлманите пък се проявява друг проблем. От първите нюфус дефтери от 1830 – 1831 г. става ясно, че османските администратори се съмняват в достоверността на подадените от местното население данни за възрастта на записваните малолетни немюсюлмани. Точната възраст е свързана с водене на отчет кога съответното лице ще започне да плаща данък джизие. Затова над името на всеки вписан в дефтера регистраторите отбелязват годината, през която ще му бъде зачислено джизие. По този начин чиновниците изчистват недоразуменията и манипулациите за възрастта в бъдеще при начисляването на поголовния данък.

Мехмед Гюнеш описва процеса на регистрация по следния начин: назначеният администратор пристига лично в дадено населено място, а имамите и кметовете са длъжни да му оказват помощ. Също така те гарантират достоверността на сведенията, които му предоставят със сенет. Всеки жител от мъжки пол индивидуално се явява пред държавния служител, който ги оглежда за физически характеристики. Служителят записва отличителните му черти и годините. Лицата, които отсъстват в момента на регистрацията – било поради пътуване по търговия, военна служба и др., се описват по сведения на имама и мухтаря. След приключване на регистрацията османският държавен чиновник предоставя възможност в рамките на 8 – 10 дни, да бъдат добавени други членове на общността, които поради някаква причина са били пропуснати в регистрацията. Държавният администратор изрично предупреждава за налагане на глоби при укриване на лица. Имамът и мухтарят още веднъж преглеждат съставения дефтер. В случай на пропуски уведомяват държавния служител. Следва приключване на регистрацията (Güneş 2014, p. 80).

Едно от важните неща, свързани със съставянето на нюфус дефтерите, са маршрутите, които следват регистраторите. Последователността на описаните в регистъра села очертава маршрута, който е избрал съответният администратор. Така понякога между две идентифицирани съществуващи селища може да се открие някое, което е изчезнало или не е идентифицирано за момента. Такъв пример може да се посочи в нюфус дефтера на каза Ески Джума, където фигурира изчезналото през XIX век село Ахадлар. Маршрутът на регистратора започва от село Салтъклар (дн. Пресиян), после преминава в съседното Турханлар (дн. Цветница), от там към Орчанлар (дн.

Божурка) и т.н. След село Кайкълар (дн. кв. „Бряг“) администраторът продължава с изчезналото Ахадлар и след него приключва с Даудлар (дн. Давидово). Тоест изчезналото село би следвало да се намира между Кайкълар и Даудлар. Така подробното изследване на нюфус дефтерите помага за трудния процес на идентификация на старите селища. Освен за изчезнали селища нюфус дефтерите дават сведения и за новопоявили се. Като пример може да се посочи село Чатма (дн. с. Левски, общ. Варна). В регистъра от 1833 г. за първите записани негови жители е посочено, че идват от село Еркеч, каза Мисиври (Несебър). Тези мигранти се явяват и основатели на новото село във Варненско.

След като беше изяснена процедурата по съставянето на нюфус дефтерите, може да се разгледа и тяхната структура. На първо място трябва да бъдат представени общите елементи в нюфус дефтерите, които присъстват при описанието на *всички* религиозни групи, след което ще бъдат изяснени разликите в описанието на мюсюлмани и християни.

Стандартната информация, която се вписва в нюфус дефтерите, е следната:

име на главата на домакинството (собствено и бащино);

занятие (не е задължително);

физически характеристики (ръст, окосмяване на лицето, цвят на очите);

възраст;

синове, братя, доведени синове и други роднини от мъжки пол;

причина за освобождаване от данък/служба в армията;

физически недъзи/болести.

В края на дефтера се вписват две категории:

новородени/починали;

новодошли и напуснали членове на общността (има случаи на преместване в друга махала, трудови миграции и др.).

При немюсюлманите се отбелязва категорията джизие – ниска, средна, висока (alâ, evsat, edna), която плащат жителите на даденото селище, а при мюсюлманите – годността за служба в армията. Последното се отбелязва чрез буквата мим (م). Това се прави най-често под името на регистрирания, но е възможно да се появи и над нея: *teft be: asakir-i mansure/asakir-i redif*, като се месец, година.

Прави впечатление, че събираната информация в нюфус дефтерите с времето става по-детайлна, т.е. забелязва се еволюция в процедурата на регистрация. Така например в дефтера на Сливен от 1831 г. липсват физическите характеристики на описаните жители. Те се появяват едва в този от 1837 г. Ако към датата на описанието лицето не е навършило годините за плащане на данъка джизие, над него с червено мастило е вписана годината, когато това се случва.

Населението, което физически е обхванато от описанието, е записано в дефтера на писмото рика, а новородените и придошлите след това – на сиякат. С черно мастило се вписват основните данни – име, ръст, физически белези, а с червено мастило – годините и всички допълнителни вписвания. Обикновено регистрацията следва определена последователност – първо представя махалите на града, след това селата, които спадат към казата, а накрая временно пребиваващите лица (перакендета, ябанджии). Понякога накрая са описани малките конфесионални групи – евреи, арменци, цигани, ако не са описани в отделен дефтер.

По-долу е направен по-подробен коментар на отделните елементи на нюфус дефтерите, като са посочени конкретни примери към всеки от тях.

Нюфус дефтерите са пълноценен извор за антропонимичните изследвания. Регистрираните имена, макар и претърпели известни трансформации при предаването им с османската графична и фонетична система, показват някои специфики, характерни за даденото селище. Данните от тези дефтери дават възможност да се проследят няколко основни тенденции в именуването: на името на дядото; подновяване на името на бащата; на друго лице – светец или кръстник. През XIX век най-разпространена е общохристиянската антропонимия – Иван, Никола, Тодор, Димитър, Стефан, Георги и др., като тя убедително доминира над славянската. В случая със Сливен например като характерни имена се очертават Миндо (18 души, като лично или фамилно име), Конда/о, Христофор, Кръстодор, Хито, Гендо, Куте. В Котел особено характерни са имената Рахни, Михни, Божил и Радул. При Трявна като специфични се открояват имената Витан, Кою, Джуря и Тахо, а като силно разпространено – Цаню. Подобна доминация на християнския именен фонд се среща и в селищата от нахия Кара Лом, в които живее немюсюлманско население. В съпоставка с

предходните столетия, имената със славянски произход се срещат вече твърде рядко. Въпреки това прави впечатление честата употреба на имена, производни на глагола „стоя“, носещ в себе си пожелателен заряд за дълъг живот (Стоян, Стойо, Стойко, Стойчо, Стани), както и името Руси (Nedelcheva 2022). Изследванията в тази посока биха уточнили системата на именуване през XIX в., но могат да открият и миграции на население, да дадат възможност за търсене на историческа приемственост и др.

Чрез изследване на имената може да се установи родствената връзка между жителите в една махала. Например известният Витанов род в Трявна, дал редица зографи и свещеници, явно, се заселва в Качавунската махала. В две поредни ханета са записани негови представители. В едното хане е Йонко поп Витанов (на 52 години), а в следващото хане глава на голямо семейство е Витан Коюв (на 50 години). Известният зограф поп Кою Витанов, макар и 30-годишен, все още е вписан към домакинството на баща си.

Усложнено представяне на роднинските връзки между жителите откриваме и в село Кемаллар (дн. гр. Исперих). Различните отбелязвания към отделните лица маркират взаимовръзката им с главата на домакинството – синове, братя, внуци, доведени синове, зетъве и пр. Така например записаният под № 135 в нюфус дефтера от 1833 г. *Али, син на Ибрахим*, на 60 години, е вписан заедно с доведения си син *Мехмед, син на Абдуллах* на 12 години. Интересно е проследяването на родството между три от регистрираните 62 домакинства в описа от 1841 г. За всяко едно от тях е отбелязана роднинската връзка, която го свързва с другите две семейства. Под № 40 откриваме вписан *Сагъроглу Исмаил, син на Хюсеин*, на 63 години, нисък на ръст с бяла брада, заедно със синовете му Халил и Абдуллах и внуците му Ибрахим, Сюлейман и Юмер. За следващото регистрирано домакинство в селото изрично е упоменато, че принадлежи на по-големия брат на Исмаил – Хасан, който към момента на регистрацията вече не е между живите. Глава на домакинството е племенникът му *Ахмед, син на Хасан*, на 54 години, среден на ръст с кестенява брада, който живее заедно със синовете си Ибрахим, Хюсеин, Салих и Осман както и с внуците си Муса и Иса (като Иса умира през 1842 г.). От нюфус дефтера научаваме, че следващото домакинство (№15) е на „сина на чичото на Ахмед (братовчед му) *Мехмед, син на Али*, нисък на ръст с юношески мустаци на 23 години“. Той отрано е поел ролята на глава на домакинство, в което освен синовете му Ебубекир и Исмаил живеят и по-малките му братя, които още нямат свои отделни семейства – Мустафа и Якуб. Ако разтворим нюфус дефтера от 1833 г., може да проследим движението, което се е случило в това семейство. През 1836 г. главата на домакинството *Али, син на Мехмед* умира на 44 години. На следващата година почива и най-големият му внук Али (Nedelcheva, Dzhafer 2023). Това е един от примерите, който показва способите за предаване на позицията в едно семейство и начина, по който то се организира след смъртта на бащата.

Понякога нюфус дефтерите са единственият източник на детайлна информация за професионалната структура на населението в описаното селище. Те придобиват по-висока стойност, особено когато липсват теметтуат дефтери, в които този елемент е подробно описан. Именно такъв е случаят със Сливен. На този етап за него не се откриват теметтуат дефтери. За сметка на това обаче, нюфус дефтерът от 1831 г. дава детайлна информация, която позволява да се очертаят, ако не в цялост, то поне да се открият основните тенденции в развитието на професионалната структура на Сливен. Регистраторите са посочили практикуваните от главите на домакинствата занаяти при по-голяма част от жителите на Сливен – общо 1589 души. На този етап са установени със сигурност 115 занаята и професии, при цялата условност на последния термин в разглеждания период.

Пълния текст четете в „История“, кн. 4

Развитие у децата на положителни нагласи към многообразието

Откъс от „Културните събития като инструмент за изграждане на положителни нагласи към културното многообразие“

Гл. ас. д-р Екатерина Томова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Въведение

В съвременното общество темата за многообразието е от първостепенно значение. Тя е тясно свързана с концепциите за приемане и разбиране на различията между хората, зачитане на човешкото достойнство и проява на толерантност, осигуряване на социално и образователно включване за всяко дете, както и за утвърждаване на социалната справедливост и социалната интеграция. За ефективното протичане на процесите на социално и образователно включване, в контекста на приобщаващото и интеркултурното образование, ключово е създаването и развитието на положителни нагласи към многообразието, което ще спомогне за изграждане на умения за комуникация, сътрудничество и хармонично съвместно съществуване в глобализирания и мултикултурен свят.

Фокусът върху развитието на този вид умения и нагласи у децата следва да се поставя не само в семейната среда, но и в хода на образователния процес в училище. Ето защо подготовката на учителите както за работа в мултикултурна среда, така и за формиране и развитие у децата на положителни нагласи към многообразието е от съществена важност.

Теоретична обосновка

В научната литература и нормативните документи по проблематиката на интеркултурността интеркултурната компетентност и комуникация се използва както терминът „разнообразие“ (Chavdarova-Kostova 2016), така и „многообразие“. Въпреки наличието на специфики от лингвистична гледна точка, в настоящата статия двата термина се използват като

Заглавието е на редакцията

www.pedagogiy.azbuki.bg

*Списанието се реферира
и индексира в Web of Science*

Главен редактор

Проф. д-р Румяна Пейчева-
Форсайт

E-mail: r.peytcheva@fp.uni-sofia.bg

Редактор

Любомира Христова
E-mail: pedagogiy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 6/2025:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Дигитална педагогическа компетентност на българските учители в самооценъчен план – импликации за образователната и изследователската практика / Румяна Пейчева-Форсайт, Бистра Мизова

Formation of Inclusive Competence of Higher Education Students in the Field of Knowledge 01 Education/Pedagogy / Oksana Dmitrieva, Olena Chopik, Svitlana Mykhalska

Ефект от прилагане на модел за персонализирано е-обучение върху успеха на студенти в дистанционна форма / *Стоянка Лазарова, Лъчезар Лазаров*

Когнитивно развитие на деца и ученици, обхванати в приобщаващото образование / *Милен Замфиров, Емилия Евгениева, Маргарита Бакрачева*

Компоненти на учебната среда и тяхното влияние върху процеса учене на учениците / *Евгения Тополска*

Дигитална трансформация в историческите науки: дефиниции, приложения, предизвикателства / *Стефан Тончев*

Културните събития като инструмент за изграждане на положителни нагласи към културното многообразие / *Екатерина Томова*

Развиваме ли уменията, които искаме да развиваме? Оценка на въздействието на програми за развиване на умения при деца в предучилищна и училищна възраст. Насоки и препоръки / *Надя Колчева, Михаела Барокова*

Influence of Teaching Methods on the Perception of the Learning Material by Students – Future Pedagogical Specialists / *Elena Nedeva*

идентични, обозначаващи множеството културни различия, особености и характеристики.

Разнообразието е „иманентна част от битието на обществото“, тъй като то е „не само факт, но и необходимост за биологичното възпроизводство на човешкия род и развитието му в културен и икономически план“ (Chavdarova-Kostova 2016, p. 51). Също така, „темата за разнообразието – биологичните и социокултурно детерминирани различия, придобива иманентен характер за съвременното общество, което вече не може да бъде мислено само в контекста на хомогенността“, тъй като „хетерогенността става все повече норма, отколкото изключение“ (Chavdarova-Kostova 2016, p. 58).

Що се отнася до аспекта на човешките взаимоотношения, „разнообразието въплъщава приобщаване, взаимно уважение, разбиране на множество перспективи; то се отнася до способността да се отчитат всички измерения на човешките различия“, същевременно „в най-широк смисъл разнообразието предполага включване на всички хора, независимо от расовия и етническия произход, националността, пола, половата идентичност, сексуалната ориентация, религиозните, светските и духовните убеждения, способностите, възрастта и социално-икономическия статус“. Обобщено, терминът „многообразие“ се използва за описание на широк спектър от физически, социокултурни, психологически и поведенчески различия (Chui et al. 2015, p.1).

Всички тези (и други) различия се срещат всеки ден в обществото – в детската градина и училището, на работното място, в университета, в магазина, в ресторанта. Интеркултурно компетентният човек следва да признава и оценява културните специфики (а не да ги игнорира или пренебрегва), да ги уважава и да проявява разбиране, толерантност и солидарност към техните носители, както и да умее да общува конструктивно и адекватно според ситуацията с всеки човек, независимо от различията. Такъв тип общуване и цялостният модел на поведение се определят от възгледите, убежденията и нагласите, формирани у човека – дали те са положителни към многообразието, различието, межкултурното общуване, или са негативно ориентирани.

По отношение на формирането на положителни нагласи към разнообразието може да се каже, че „процесът на промяна на обществени нагласи към приемане на този факт [разнообразието] обаче изисква време, като ефективността му сама по себе си има съвкупност от детерминанти“; същевременно „това е сложен и многоизмерен процес, предполагащ готовност за ежедневно му осъществяване на различни нива и от различни субекти, с ясно осъзнаване на ангажираност и отговорности и отчитане двупосочността на феномени, назовавани с думи като социална интеграция, социално включване, социална кохезия“ (Chavdarova-Kostova 2016, p. 58).

Вариант за осъществяване на този комплексен процес е реализацията му в хода на изграждането на интеркултурна компетентност. С. Чавдарова-Костова (2012) твърди, че наличието на интеркултурна компетентност е ключов фактор за ефективна комуникация, както и за конструктивно взаимодействие с различни социокултурни групи и индивиди. Редица други автори – D. Deardorff, M. Bennett,

G. Hofstede, H. Spencer-Oatey, разглеждат подробно интеркултурната компетентност, тя се споменава и в публикации на Европейския съюз и Съвета на Европа – най-вече в аспект методи за изграждане на тази компетентност, способи за оценка на развитието ѝ, значението ѝ в съвременния свят.

Според Fantini и Tirmizi (2006, p. 12) интеркултурната компетентност представлява „комплекс от умения, необходими за ефективно и адекватно взаимодействие с други хора, които се различават в езиково и културно отношение“. Deardorff (2006, p. 247) я разглежда като „способност за ефективно и подходящо общуване в мултикултурни ситуации, на база интеркултурни знания, умения и нагласи“. Въз основа на разгледаните дефиниции може да се заключи, че интеркултурната компетентност включва способността да се проявяват разбиране и уважение към всеки човек във всяка ситуация и да се отчитат множеството варианти на културни особености и специфики. Също така, тази компетентност включва умения за преодоляване на културните бариери и конструктивно общуване в разнообразни контексти, в това число при наличие на културно многообразие.

В процеса на формиране на интеркултурна компетентност (Benett 2004) са налични многобройни опции (като форми, методи, средства) за изграждане на положителни нагласи към многообразието. Сред по-слабо проучените извънучилищни форми например, в рамките на които е потенциално възможно да се реализират възпитателни взаимодействия в тази посока, са посещенията на културни събития.

По дефиниция „културно събитие“ е традиционно явление, което илюстрира характера и значението на хората, общността, народа, населеното място и нацията (Bowdin et al. 2006). В съвременното обаче за културни прояви се считат всички онези, които отразяват по някакъв начин културата на дадено общество, други култури или значими празници, които предоставят платформа за изява на всякакъв вид изкуство. Като такива се определят фестивали, спектакли, концерти, представяне на книги, карнавали и пр. (Holt & Lapenta 2013).

Културните мероприятия съществуват от векове (Lopes & Hiray 2024), като в днешно време се превръщат в тенденция, присъствайки в културните календари на почти всяка държава, град, община, привличайки ежегодно както огромен процент от местното население, така и множество туристи. Разбира се, не всяко такова събитие придобива толкова известност; редица концерти, постановки и фестивали са предвидени по-скоро за даден град, за конкретна публика (по интереси). Въпреки това културните изяви са съществена част от облика на населеното място и допринасят за развитието му – в аспект на туризма, приходите, инвестициите, популяризиране на културата.

Другата значима роля на културните събития е в насока създаване на сплотена общност, на механизъм за интеграция и социална кохезия чрез мотивирането на хората да участват в социалния и културния живот на града (Crespi-Vallbona & Richards 2007). По време на фестивали и карнавали например, както и на различни спектакли и представления се създават ценни възможности за запознаване с традиции и обичаи на други култури, за културен обмен и межкултурно разбирателство. Насърчават се ангажираността между посетителите и жителите и уважението към различните култури (пак там). В този контекст, културните прояви поражда чувство за принадлежност, поощряват идентифицирането със собствената културна идентичност, същевременно предоставяйки поле за споделяне на преживяването, за обединяване на хора от различни социокултурни среди. Също така повишават мултикултурната осведоменост и могат да служат като „канал“ за обмен на идеи, за споделяне на културен опит, ценности, норми. Изхождайки от тази гледна точка, може да се заключи, че е възможно културните събития да бъдат използвани като платформа за повишаване на осведомеността за многообразието на културите (Sibiya, Nkosi, & Gumede 2023).

Въпреки гореизложеното изследванията върху релацията посещение на културни събития – формиране на интеркултурна компетентност (в частност – положителни нагласи към многообразието) са предимно свързани със сферата на туризма, икономиката, измеренията на процеса на глобализация (Colombo 2015; Yao-Yi et al. 2018; Quinn et al. 2020). Недостатъчната наличност на подобни изследвания в сферата на образованието, конкретизиращи обособяването на културните събития като възпитателна форма, също относно интегрирането на възпитателни взаимодействия в рамките на подобни мероприятия с цел формиране и развитие на положителни нагласи към многообразието, провокира осъществяването на настоящото проучване. В неговите рамки се набляга не само върху възпитателния потенциал на културните събития, но и върху уменията на студенти – бъдещи учители за планиране, организация и осъществяване на посещения на такива мероприятия, съответно върху способностите на бъдещите педагози за прилагане на методи и

реализиране на дейности в насока формиране у децата на положителни нагласи към многообразието, специфично в хода на различни културни прояви.

Методология

Проучването е извършено в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ с 26 студенти – бъдещи учители. Двадесет и един от тях се обучават в специалност „Педагогика“, последен курс, редовно и задочно обучение, а останалите трима са студенти по програма „Еразъм“, подготвящи се за учители.

Проучването е проведено в рамките на 4 етапа. Първо, на студентите са дадени подробни инструкции относно задачата, а именно – да съставят план за дейност за формиране на положителни нагласи към многообразието чрез посещения на дадено културно събитие. Второ, обсъдени са варианти и примери с цел разяснение на възможните опции и практики, акумулиране на впечатления и вдъхновение и интерпретиране на културните събития през призмата на интеркултурността. Предоставен е и линк към платформа, осигуряваща виртуален достъп до различни мероприятия, забележителности и пр. По време на третия етап студентите представят своите текстове/презентации пред останалите участници в курса. Последният, четвърти етап, е предназначен за предоставяне на обратна връзка и за саморефлексия; за последваща оценка на разработките от страна на преподавателя.

Целта на изследването е да се установи по какъв начин културните събития биха могли да служат като инструмент за изграждане на положителни нагласи към многообразието у децата. Основните задачи в хода на проучването са: да се анализират текстовете на студентите на база формулирани критерии и показатели; да се установи наличието или отсъствието на възпитателни възможности в предложените от тях дейности; да се систематизират и интерпретират резултатите. Поставени са следните изследователски въпроси: (1) Кои културни събития е възможно да спомогнат за формирането на положителни нагласи към многообразието?; (2) Какви методи, средства и ресурси за изграждане на положителни нагласи към многообразието биха могли да бъдат приложени по време на посещенията и след това?

По време на анализа на резултатите са приложени следните критерии и съответстващите им показатели: (1) приложимост на идеите: съответствие с възрастта и потребностите на децата; потенциал за безпроблемно и практически приложимо интегриране във възпитателния процес; (2) съдържащи се възпитателни възможности: коректно подбрани методи и средства за осъществяване на възпитателните взаимодействия; потенциал за по-нататъшно развитие/надграждане. Използваните изследователски методи са теоретичен анализ, контент-анализ и рейтингова скала.

Теоретичният анализ има за цел да „разгледа резултатите и заключенията от гледна точка на определени теоретични постановки“ (Ivanov 2006, p. 114), в случая – концепциите, свързани със значението на интеркултурната компетентност и положителните нагласи към многообразието в съвременния свят – D. Deardorff, C. Чавдарова-Костова, G. Hofstede и др.

Извършеният контент-анализ е качествено-количествен, приложен с цел „обработка и усъвършенстване на изследователските данни“ (Ivanov 2006, p. 284). Обработката и класификацията на набора от комуникативно значими фрагменти и разпределянето им в отделни категории са осъществени спрямо следните критерии (Gospodinov 2016, p. 292): „вид на съобщенията“: мнение/идея/отговор/, съдържание; „вид на продуцента на съобщенията“: изследвани лица (студенти); „място на разпространение“: текстове, подготвени от студенти (текстове/презентации); „честота на срещане“: честота на идентични отговори/мнения/идеи; „минимален обем“: една дума/един израз.

Резултати

Участниците са на възраст между 22/23 и 48 години (трима от студентите в задочна форма на обучение са на по-голяма възраст от останалите) и са разпределени по местоживееене, както следва: България (23-ма души); Испания (1 човек); Турция (2-ма души). Четирима души са от мъжки пол, а останалите 22-ма – от женски. Анализирани са общо 26 студентски разработки.

В хода на извършения контент-анализ е обособена само една категория, тъй като всички текстове и презентации засягат идентична тема. Различните аспекти на отделните разработки са подчертани чрез класифицирането им в рамките на четири единици за анализ. Таблица 1 илюстрира предложенията на студентите и честотата, с която те са регистрирани.

Таблица 1. Единици на анализ за категория 1

Единици на анализ	Абсолютни стойности
Фестивали	8
Спектакли/постановки	7
Празници	7
Виртуални преживявания	4

Преобладава делът на студентите, описали различни фестивали и карнавали като дейност, способстваща развитието на позитивни нагласи към многообразието. Сред предложенията са етнофестивал „Челопеч – огнище на традиции“, кулинарен фестивал, международен фестивал на изкуствата „Музите“, карнавал „Фършанаги – в обувките на друг“ и пр. Основните идеи в аспект изграждане на интеркултурна компетентност и специфично положителни нагласи към разнообразието са свързани с възможностите, налични в рамките на подобни културни събития. Част от изброените фестивали например имат за цел да „съберат хора от различни краища на България и чужбина, за да покажат богатството на българските народни традиции, обичаи, музика, танци, занаяти и фолклор“, като по този начин съдействат за „укрепване на общността и за насърчаване на културния обмен между различни региони и етнически групи“. Според студентите посещение на такова събитие би могло да повиши познанията на учениците за други култури, да „развие тяхната социална чувствителност към многообразието в обществото“, съответно да развие уменията им за промяна на уважение към различията.

Организацията на почти всеки фестивал включва и кулинарен компонент. Самите кулинарни фестивали представят „храната като универсален елемент, който е част от всяка култура“, давайки възможност на децата „да се запознаят с културното разнообразие по ангажиращ и практически ориентиран начин“ и да развият позитивни нагласи към културното разнообразие. В рамките на фестивалите обикновено се наблюдава и „обмен на различни културни ценности и традиции“, спомагащ „разширяване на светогледа“ у учениците, готовността за „приемане и уважение към различни гледни точки, обичаи и вярвания“.

Както фестивалите, така и многобройните варианти на спектакли – театрални постановки, балет, концерти, дори циркови представления, интерактивни изложби и т.нар. „пърформанси“, представят „различни аспекти на културите – обичаи, традиции, история, изкуства, и др.“, с поставен акцент „върху разбирането и приемането на тези различия“. Седем от студентите считат, че посещението на спектакли би могло да бъде ползотворно в насока формиране на ценности като толерантност и солидарност, надграждане на уменията за проява на емпатия, повишаване разбирането за културното многообразие. Същевременно представленията могат да „насърчат уважението към различни култури“, тъй като много от тях обединяват разнородни „културни елементи и традиции от цял свят“ и „стимулират дискусия за културното многообразие“, „създаване на интерес и любознателност“ към различията, „засилване на интереса“ към света, като цяло, и „разширяване на културния хоризонт“.

Пълния текст четете в „Педагогика“, кн. 6